

ГЕРМЕНЕВТИКА. РЕЦЕПЦІЇ. ПАРАЛЕЛІ

УДК 821.161.2-1.09Є.МАЛАНЮК:070 Вільне слово]“1916”

У ПОШУКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ДЕБ'ЮТУ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

Микола КРУПАЧ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000*

У циклі, що складається з двох статей, у контексті творчості Є. Маланюка проведено лексичний та ідейно-змістовий мікроаналіз віднайдені в газеті «Вільне слово» за 1916 рік поезії «Казка», яка найімовірніше належить його перу та є літературним дебютом письменника.

Ключові слова: Є. Маланюк, літературний дебют, утаємничені псевдоніми, національно-визвольна боротьба, газета «Вільне слово».

Опираючись на Маланюкове повідомлення, викладене в листі від 1 лютого 1933 року до Є.-Ю. Пеленського, у статті «“Таємниця” Євгена Маланюка (До проблеми літературного дебюту письменника)» [8, с. 241–251] було піддано сумніву вже традиційне в українському літературознавстві твердження, що буцім письменник почав друкувати свої твори чи то з 1920, чи з 1921 років. Згодом у публікації «Таємниця літературного дебюту Євгена Маланюка періоду Першої світової війни (1916–1917 років)» [9, с. 86–95] була порушена проблема недостовірності хронологічного окреслення літературознавцями періоду ранніх публікацій письменника. А в циклі статей «Пошуки дотаборових публікацій Євгена Маланюка (1916–1917 та 1920 років)» [7, с. 3–44] подані результати дослідницької роботи щодо ймовірного виявлення перших друкованих поезій Є. Маланюка та наведені аргументи, які підкріплюють такі припущення.

Отже, згідно з твердженням Є. Маланюка про орієнтовний час свого літературного дебюту та гіпотетично розглянутими ймовірностями виходу в світ його перших публікацій, у **серпневому** номері газети «Вільне слово» за **1916** рік вдалося виявити поетичний твір під назвою «**Казка**» [2, с. 4–5; далі всі цитування за цією публікацією], який підписаний – **Володимир Гарський**. Оскільки на початку 1920-х років, перебуваючи в таборах інтернованих на території Польщі, Є. Маланюк використовував аналогічний псевдонім для підпису публікацій у львівській газеті «Рідний край» [10, с. 70–81], маємо вагомі підстави вважати, що віднайдений твір також найімовірніше належить його перу.

Водночас у газеті «Вільне слово» виявлено ще вісім різних за обсягом поезій, опублікованих у **січні–березні 1917 року** та підписаних псевдонімом **Чумак** [46, с. 2], до якого автор згодом додав скорочення імені (**Ев.**) [47, с. 3], а потім і вказав його повністю – **Евген** [48, с. 2]. Побіжний аналіз творів указує, що вони так само ідейно-тематично й художньо-стилістично певною мірою вписуються у загальний контекст творчості Є. Маланюка, тому потребують подальшого скрупульозного дослідження.

Звичайно, важко у творах, які належать початківцю, віднайти художньо-світоглядні деталі, що ріднять їх із творчістю зрілого майстра. Ще важче це зробити, коли для порівняння маємо декілька раних віршів, між якими і наступними творами письменника прогалина щонайменше в **чотири** роки, названі Є. Маланюком «роками боротьби і блукань, блукань і боротьби» [11, с. 1]. Цей епохальний час кардинально змінював ідеологічні засади співжиття всього людства та переінакшував політичну карту світу, тому мав би змінити не тільки художній, алей суспільно-історичний світогляд молодого поета-воїна.

Скажімо, прочитавши декілька російськомовних поезій, які були написані до 1918 року, а потім зібрані й опубліковані Л. Куценком, та які, за твердженням ученого, начебто належать перу молодого Є. Маланюка, Михайло Слабошпицький зазначив, що в них відчутна «напружена підготовча робота, є захоплена літературна гра. І, здається, ніяких провіщень особливого літературного майбутнього за цим автором». Така невтішна для поетичної перспективи Є. Маланюка характеристика окремих фрагментів його раннього доробку з боку М. Слабошпицького має й своє продовження. Упорядник антології «25 поетів української діаспори» цілком «авторитетно» запевняє читача, що «ранній Маланюк мав зовсім мало спільного із Маланюком-вигнанцем [...] Він починав з російської поезії, мав рідкісну в ній очитаність і писав тоді **тільки російською мовою**» [тут і далі в цитатах виокремлення жирним шрифтом мої. – *М. К.*, а ще додатково підкреслені – автора цитованого тексту]. Далі, цитуючи фрагмент російськомовного вірша, написаного в підлітковому віці, М. Слабошпицький дещо розгублено резюмував: «Важко повірити, що це – Маланюк. Навіть беручи до уваги те, що авторові – вісімнадцять¹. Здається, тут немає жодної “клітиночки” того поетичного організму, який називатиметься Маланюком [...] Власне, Маланюк – саме як Маланюк – такий поет, яким ми його знаємо сьогодні, **почався саме після поразки** [національно-визвольної боротьби 1917–1921 років. – *М. К.*]. До читача заговорив воїн. Чи колишній воїн» [43, с. 77].

У висловлюваннях М. Слабошпицького озвучене твердження про винятково російськомовну творчість Є. Маланюка в доеміграційний період, яке, попри очевидну сумнівність, на жаль, стало вже канонічним. Утім, коли віднайдені твори дійсно належать перу саме цього письменника, то подібні переконання попросту стають нікчемними. Як воїн, Є. Маланюк заговорив до читача вже щонайпізніше з серпня 1916 року, і промовив він, що дуже важливо, саме українською мовою. Тож, імовірність виявлення україномовних публікацій Є. Маланюка періоду Першої світової війни

¹ Потрібно уточнити, якщо М. Слабошпицький говорить про цитований ним вірш «Лицо мое – о, жуткие черты...», то Є. Маланюк написав його, як зазначив Л. Куценко, в 1911–1912 роках, тобто у віці 14–15 років.

обумовлює актуальність надзвичайно детального аналізу віднайдених текстів, оскільки доведення їх належності Є. Маланюкові кардинально змінює підвалини його творчої біографії та загалом вносить корективи в уже традиційні трактування генези української еміграційної літератури 1920–1930-х років.

Будь-яка деканонізація твердження – це процес, який може викликати цілком закономірний супротив, оскільки перекреслює інерційні переконання попередніх дослідників. Однак потрібно розрізняти твердження гіпотетичні, фактологічні, а також – маніпулятивні. В основу розміркувань про винятково російськомовну творчість Є. Маланюка до осені 1920 року покладено не достовірний факт, а саме відсутність факту наявності україномовних творів цього періоду. Та виявлення в нью-йоркському архіві письменника декількох російськомовних поезій, які зафіксовані почерком письменника, аж ніяк не може вважатися фактом відсутності його найбільш ранніх україномовних творів. Так само і невиявлення (цілком можливо, що тимчасове) довоєнних публікацій Є. Маланюка, про які він свідчить особисто, аж ніяк не може бути навіть гіпотетичним підмур'ям для заперечення факту їх наявності, бо у такий спосіб відбувається маніпулятивна, цілком антинаукова підміна тверджень.

Отож нашим завданням не є заперечити переконання про винятково російськомовну творчість Є. Маланюка до осені 1920 року, оскільки воно явно маніпулятивне, а саме підтвердити факт літературного деб'юту письменника під час Першої світової війни, про який він сам повідомив, але який проігнорований у подальших дослідженнях творчості письменника. Маючи вже низку фактологічних доказів, зокрема, викладених у статті «Пошуки дотаборових публікацій Євгена Маланюка (1916–1917 та 1920 років)», усе ж основним аргументом належності віднайдених творів письменникові вважаємо їхню взаємозалежність із його подальшою творчістю. М. Слабошпицький, розмірковуючи про мінімальний зв'язок кількох російськомовних поезій, написаних до 1918 року, з україномовними творами Є. Маланюка, фактично порушив проблему й достовірності ідентифікації їх авторства. Утім, у деяких із цих поезій усе ж можна віднайти «клітиночки» звичного вже «поетичного організму» зрілого майстра, але, звичайно, не в кожній. А всього до сучасного читача дійшло лише сім начебто найбільш ранніх російськомовних віршів Є. Маланюка (два з них складають поетичний цикл, присвячений Ользі Юзковій). У нашому ж розпорядженні дев'ять віднайдених поезій (три з них належать до поетичного циклу «Мрії»), що написані українською мовою та опубліковані до 1918 року. Деякі з них значно більші за обсягом, аніж російськомовні вірші. Тож маємо реальніші шанси розкрити їх органічний взаємозв'язок із подальшою творчістю Є. Маланюка.

Для отримання ґрунтовної фактологічної інформації щодо авторства віднайдених текстів звертатимемо увагу передусім на індивідуально-авторські особливості поезій, оскільки саме вони можуть служити показниками належності творів конкретній особі. Передусім проведемо текстовий мікроаналіз «Казки», яка з-поміж віднайдених творів опублікована першою, тому цілком може бути літературним деб'ютом Є. Маланюка.

Жанрово-метафорична семантика лексеми «казка» у віднайденій поезії та творчості Є. Маланюка. «Казка» – віршований текст характерологічно жанрової

модифікації, досить великий за обсягом та, на перший погляд, дещо строкатий в епічно-символічній манері викладу провідних думок автора. Тому, аби краще збагнути ідейно-тематичне навантаження твору, на деякий час абстрагуємося від проблеми авторства та зосередимо увагу на змістовому наповненні тексту. Для цього позбудемося деяких повторів, інверсій, метафоричних ускладнень тощо, характерних для де в чому розхристаної стилістичної манери, зокрема, явно молодого автора й ліро-казкового твору загалом, та подамо його сюжет часово-просторовими модулями, виділяючи в них найбільш значущі композиційно-змістові сегменти.

Передусім впадає у вічі, що наратор у «Казці» намагається бути активно діючим персонажем історії народу, про який він розповідає. Його заклики та роздуми, які умовно можна поділити на три інформаційні блоки, створюють своєрідне **обрамлення** центральної оповіді – власне **«казки»**. Твір розпочинається першим зверненням наратора, у якому він зазиває «всіх» «хлопців-орлів» до себе, аби повідати їм **«казку»** «про одну із **країн**», згодом названу ще **«краєм»**. Отож його подальша розповідь (власне **«казка»**) задекларована як головна частина твору. Її, за хронологічними параметрами, також можна поділити ще на дві оповіді – про **«колись»** та **«тепер»**, тобто про історичне **минуле** та **новочасний** суспільно-політичний стан «країни».

У ретроспективній оповідці про **«колись»** ідеалізоване **вільне (козацьке)** життя «країни», якою **«гетьмани** вправляли». Той історичний період життя народу також названий ще **«літами молодими»**, **«красними роками»**, **«вільними часами»**, **«волею»**, а також, із позицій теперішнього становища «краю», – вже **«минулими роками»**, чи ж просто – **минулим**.

Після другого невеликого відступу наратора, де він, у стилі Т. Шевченка, звернув увагу на **минулість** історичних процесів, йде друга частина історичної оповіді – про **«тепер»**, тобто про вже **підневільне** життя «краю». Цей проміжок історії народу начебто так само хронологічно піддається поділу на ще два менші періоди, які, використовуючи лексику автора «Казки», можна умовно назвати часами:

- 1) **декількастолітнього¹ уярмлення та сну** «люду»;
- 2) **столітнього сну** «народу», поневоленого «ворожими катами».

Перший період підневільного життя «країни» хронологічно чітко не окреслений. Але з контексту твору зрозуміло, що він тривав **більше двох століть**. Наратор повідомляє, що «настали **віки**», коли «прийшли вороги» та вільний «люд» «закували в ярмо», у якому він і **«заснув»**. Другий період «сну народу» окреслений хронологічно точно – **століття** («цілий **вік**»). Та саме в той період «все ж найшовся **козак**», що, очевидно, не потрапив під якусь аж гіпнотичну дію сну, нав'язаного чужинцями. Він наділений багатьма героїчно-казковими рисами та є конститутивним персонажем твору. Попри те, що його народові навіть рідну мову боронили, «він сміло гукнув, / Щоби люд весь почув, / Щоб свій голос підняв / І кайдани порвав, / І як раньше на волі зажили». Але, на жаль, «умер неборак», «бо ворожі кати» «життя в нього взяли» – «та не вбили

¹ Лексеми *століття* автор «Казки» не використовував. Він оперував поняттями **«вік»** / **«віки»**, але вживання цього слова й у однині, й у множині, враховуючи історичний контекст твору, дає нам підстави вважати його абсолютним синонімом до слова *століття*.

живучої сили». Його «палючі слова», сказані рідною мовою, «Громом враз заревли / І народ підняли, / Із темноти, із сну пробудили».

Із третього звернення наратора дізнаємося, що в сучасні йому часи (тобто орієнтовно на початку ХХ століття) виконати заклик героїчного козака («всі кайдани порвать») та позбутися ворожої окупації, аби «так жить як **колись**» вільно, – народ також неспроможний, бо «слаба його міць», «ще слабі всі народні сили». І хоч народ ще «яро носить своє», але його «не може він далі носити». Тому в фінальних акордах власного заклику, який водночас є й кінцівкою твору, наратор намагається переконати «хлопців-орлів» стати разом, взятися гуртом і «**побити катів, всіх** ворожих синів», «щоб народ до життя розбудити».

Наявність у «Казці» таких лексем, як *козаки, гетьмани, гайдамаки, кобзарі* та інших, свідчить, що автор розповідає про історію – **України**. А метонімія «Сибір» вказує, що «ворожі кати» – це виконавці імперсько-загарбницької політики **Росії**. Отож у **серпні 1916 року** автор «Казки» закликав народ до **національно-визвольної революції**, зокрема, спрямованої не тільки проти **російської**, а й інших імперій, бо пропонує побити «**всіх** ворожих синів», які окупували **українські** землі. Отже, у фіналі твору викладений його лейтмотив, а центральна оповідь служить лише красномовною ілюстрацією до цілком аргументовано **мілітарного** заклику наратора.

Коли сумарні факти з історії України порівняємо з відповідними періодами суспільно-політичного становища «країни», зображеної у творі, то загалом постає закономірне питання: а що в цій «Казці», окрім постаті героїчного козака, власне, і є – «**казкою**»? Адже по суті у творі маємо узагальнено-фактологічний переказ історії України впродовж декількох століть, викладений в авторській інтерпретації метафоричною мовою та в поетичній формі.

Аби у зв'язку з посталою проблемою жанрової кваліфікації віднайденого твору передчасно не зараховувати «Казку» до творчої невдачі автора, попервах спробуємо ввійти в русло його логічного мислення й визначити основні формальні та змістові елементи тексту, які він відніс до «**казкових**». Далі визначимо семантичні варіанти контекстуального навантаження метафори *казка* та побудуємо відповідні синонімічні ряди нормативного трактування кожного з них. Отже, передбачимо, якими ще семіотичними одиницями міг би автор передати суб'єктивно-метафоричні сегменти індивідуально-творчого задуму, наприклад, в інших текстах, та спробуємо виявити й порівняти їхні функціонування у творчому доробку Є. Маланюка.

Отож у жанровому аспекті віднайдений твір має не так вже й багато спільного з традиційною казкою. Та все ж, коли в цій художньо-історіософічній візії України шукати риси жанрових модифікацій, то в ній, як, наприклад, і в «Святовечірній казці» І. Франка, можна віднайти явні ознаки **політичної казки**, що стала актуальною у світовій літературі, зокрема, наприкінці ХІХ – початку ХХ століть [5, с. 732–740]. Водночас твір має певні жанрові особливості, які могли б дати підстави вважати його, зокрема, **романтичною баладою**. Скажімо, як і балада, «Казка» – також ліро-епічна поезія й історико-героїчного, і соціально-побутового, й навіть фантастичного змісту, у якій яскраво виражені елементами надзвичайного¹. Часто, зокрема в розмовній мові, синонімом до лексики *казка* вважають

¹ Згадаймо хоч би сон народу та образ героїчного козака, який узявся його будити, за що й заплатив власним життям.

слово *байка*. Хоча віднайдений твір також є віршованою оповіддю, у якій по суті наявні елементи дидактичного змісту, але автор надто серйозно поставився до власної розповіді, тому, враховуючи контекст поезії, класифікувати її як байку було б дещо недоречно. Та, за зневажливого ставлення до української історії, «Казку» цілком можна кваліфікувати і як – «**байку**», зокрема, враховуючи надмірну ідеалізацію вільного в минулому життя народу та надлюдські властивості героїчного козака. У творі проявляються й інші жанрові ознаки, характерні, наприклад, для **міфу**, **легенди** чи навіть різновидів **громадянсько-політичної** поезії тощо. Тому стає цілком зрозуміло, що назвою автор тільки наштотує читача на орієнтовне визначення жанру твору.

Насправді ж, враховуючи реалістично змістові сегменти тексту, перед нами **індивідуально-історіософська** візія державницького минулого та сучасного авторові колоніального становища України з чітко вираженим **мілітарно-політичним** закликком до проведення **національно-визвольної революції**. Однак щонайпізніше в середині 1916 року, коли в автора визріло остаточне рішення оприлюднити власний твір, він, враховуючи тогочасне політичне становище України, інтелектуально усвідомлював, що проголошені в поезії ідеї мають надзвичайно мало **реальних шансів** на здійснення, а тому дещо самокритично охарактеризував їх радше як – **казкові**, тобто як – **міфічні**, **фантастичні**, **надприродні**, **мрійні**, **романтичні**, **бажані** тощо. Та, враховуючи реалії вітчизняної історії 1917–1921 років, тепер знаємо, що дореволюційні, здавалося б – **казкові**, сподівання автора віднайденого твору все ж таки матеріалізувалися: Україна на деякий час стала вільною державою. Зрозуміло, що хоч би факт проголошення УНР згодом мав змінити й авторське ставлення до зображених у «Казці» подій. А тому в подальшій творчості цього письменника аналогічні реалії української історії найімовірніше мали б зазнавати окреслення більш **номінативною** лексикою, зокрема, у текстах, що належать до відмінних від казки жанрів.

Водночас лексема *казка* передусім використана як **найменування** поетичного тексту. Оскільки назва – це «коротка словесна формула твору, яка впливає з його змісту» [44, с. 449], то, начебто за підказкою автора, весь **зміст** віднайдені поезії потрібно вважати «**казковим**». Та у творі наратор також повідомляє, що має намір розповісти «**казку**» «про одну із країн», подаючи таким способом й авторське визначення **жанру вставної розповіді**. Утім, враховуючи назву, яка стосується всього твору, елемент «**казковості**», за логікою автора, має бути наявний і в нараторському **обрамленні**. Знаючи, що загалом у поезії метафорично відтворені реальні події української історії, виокремимо найбільш виражені змістові елементи «казковості» як у вставній оповіді, так і в обрамленні. Також, враховуючи деяку алогічність між жанровим означенням та реальним змістом окремих сегментів твору, спробуємо знайти номінативно більш точні лексичні відповідники для їх смислової конфігурації в, наприклад, пореволюційній творчості цього ж автора та у текстах кардинально відмінних жанрів. Врешті, матимемо на увазі, що явно молодечий запал автора «Казки» з часом міг «стабілізуватися» та відобразитися на ступені емоційності його творчої лексики, яка до того ж, за умови творчого зростання письменника, обов'язково мала б зазнати й розширення синонімічного ряду слововживання, особливо – метафоричного.

Тож, згідно з авторським визначенням та враховуючи допустовий ступінь жанрової гіперболізації (зокрема, героїзації як окремих явищ історії, так і персонажів), у **вставній оповіді** елементами «казковості» передусім наділені:

- 1) описи **минулого** суспільного устрою «країни», тобто доба **козаччини**, яка в контексті твору окреслена ще синонімічною назвою «**воля**», тому, враховуючи не утопічну, а **феноменальну** реальність такого явища, номінативно її краще сприймати навіть не як **казку**, а радше – як історичне «**чудо**», «**диво**», «**виняток**» тощо;
- 2) перебування люду в «темноті» й **напівмертвому** (летаргії) чи навіть **мертвому**¹ «**сні**» та появу героїчного **козака**, вчинок котрого, враховуючи ймовірну реальність історичного прообразу, також варто визначати номінативно – як «**виняток**», «**чудо**», «**диво**» тощо, бо він єдиний відважився повстати проти окупаційної системи й «палючими словами», сказаними «мовою рідною», розбудив у народів прагнення до колишнього вільного життя.

У нараторському **обрамленні** елемент «казковості», очевидно, наявний у спробі скликати «хлопців-орлів» та повалити окупаційний режим. Таке прагнення ліричного суб'єкта радше назвати «**мрією**», «**надією**», «**вірою**», «**сном**» про мілітарне відновлення самостійної держави. А вже в перспективі ймовірне відродження соборної України сприймалося б ним (відповідно й автором) як реальне здійснення «**казки**», чи ж «**чуда**», «**дива**», «**мрії**», «**сну**» тощо. Зауважмо й таку деталь: наратор у «Казці» словосполученням «*щоб так жити, як колись*» говорить саме про **відродження**, а не побудову цілком нової **держави**.

Як бачимо, автор віднайденого твору надає лексемі *казка* виразно оказіональної полісемантичності, у якій спільним та домінуючим є **історіософічний** аспект. Тепер у творах Є. Маланюка спробуємо віднайти та проаналізувати функціональне призначення цієї лексеми чи номінативних до неї синонімів, прочитаних у контексті віднайденого твору. Якщо в результаті порівняльного розгляду виявиться, що їхні художньо-змістові функції збігаються або ж близькі, то матимемо ще один вагомий доказ щодо авторства «Казки». Передусім нас цікавить, чи наявні у творчості Є. Маланюка художні тексти на **історіософічну** тематику, які, за авторським визначенням жанру, були б **казками** або творами, що контекстуально наближені до жанру «Казки», наприклад, **баладами**?

Зокрема, у газеті «Рідний край» серед віднайдених публікацій Є. Маланюка є і прозовий твір «Святий вечір сироти (Різдвяна **казка**)» [12], у якому наявні чітко виражені ознаки досить рідкісної для української літератури **політичної казки** з безумовним **історіософічним** контекстом та у назві якого також вказане авторське визначення жанру. Загалом обидва тексти мають нараторське обрамлення й ідейно-тематично буквально тотожні. Їхня тема – поневолення України російською імперією; ідея – заклик до повстання проти окупантів. Відмінними є хіба що політичні декорації, адже «Казка» була опублікована ще за часів російсько-царської імперії, а «Святий вечір сироти (Різдвяна казка)» – 1922 року, тобто в період російсько-більшовицького поневолення України. Без-

¹ Нагадаємо, за метафоричною версією автора «Казки», потрібно було аж «народ до життя розбудити».

умовно, різняться й сюжети обох творів. Врешті, вони належать до різних літературних родів, отже, відмінні за обсягом, за задумом, за манерою оповіді тощо. Також у текстах відтворені різні історичні проміжки часу, але об'єднує їх головне – енергетика неповторного Маланюкового **історіософізму**, непоборна **мрія** про відродження української державності.

Ще один зі своїх історіософічних творів Є. Маланюк назвав «Варязькою баладою» (1925), яка не тільки за жанром, а навіть де в чому й за змістом близька до «Казки». У ній поет так само намагався залучити жанр досить таки аполітичної **балади** на «службу» аналітичній поезії, завдання якої дати **історичну** оцінку певним **політичним** явищам. Таке експериментально жанрове модифікування також ріднить авторів обох творів. Врешті, як було вже сказано, у віднайденій «Казці» явно проявляються жанрові ознаки балади. І коли врахувати, що в ній часово-просторовими елементами «казковості» найбільше наділена доба **козаччини**, то, за аналогією до «Варязької балади», розповідь про вільне минуле народу цілком можна було б назвати, наприклад, «**Козацькою баладою**». Саме про «дзвін **козацької балади**» Є. Маланюк писав у вірші «Внизу – землі людська короста...» [32, с. 34], де це висловлювання наповнене явним історіософічним контекстом, хоч і змістовно не розкрито; але всебічно інтерпретувати його досить легко, знаючи, зокрема, ідейно-тематичне навантаження віднайденної «Казки».

Важливо також зазначити, що другу частину диптиха «Сучасники» наприкінці 1924 року Є. Маланюк опублікував у празькому журналі «Наша громада» окремим твором під назвою «Павло Тичина», децо незвично вказавши й визначення його жанру – «**балада**» [29, с. 10]. Цікаво, що при передруку поезії у збірці «Стилет і стилос» (1925) – авторське визначення жанру вже відсутнє. Однак, всі три твори («Казка», «Павло Тичина», «Варязька балада») ідейно-тематично надзвичайно близькі. Передусім їх об'єднує спільна історіософічна «схема» візії України: в ній окремішнє місце відведене добі **козаччини**; решту ж часу народ перебуває чи то в довготривалому **сні**, чи навіть зазнає **омертвіння**, і лише в окремі періоди історії під впливом потужної **особистості** починає **пробуджуватися** чи навіть **воскресати**. Маємо також приклади, коли лексеми *казка* та *балада* (чи утворені від них похідні слова) у творах Є. Маланюка є чітко вираженими контекстуальними синонімами. Порівняймо, наприклад: «ніч, як **казка** синя» [15, с. 139] – «ніч [...] синя і **баладна**» [32, с. 34].

Врешті, коли врахувати, що традиційно слова *казка* та *байка*, вважають синонімами, то останню лексему Є. Маланюк також уживав у власній творчості в історіософічному контексті, але наповнював її семантику, як ми й логічно передбачали, відтінком очевидної зневаги. У вірші-інвективі «Діва-Обида», датованому 24 серпням 1926 року, читаємо: «Лежиш, розпуста, на розпутті, / Не знати – мертва чи жива. / Де ж ті **байки** про пута куті / Та інші **жалісні слова?**» [32, с. 226]. Попервах може навіть скластися суб'єктивне враження, що «**байками про пута куті**» Є. Маланюк називав деякі твори про Україну Т. Шевченка. Адже у збірці «Земна Мадонна» перед «Дівою-Обидою» він помістив написаний на два роки пізніше цикл «Убійникам», де до одного з віршів взяв Шевченкові слова, у яких, зокрема, двічі згадано «**пута куті**» [32, с. 219]. Правда, Т. Шевченко хоче окути цими «путами» «царів, всесвітніх шинкарів». Отож ніякого ідейного зв'язку

між контекстами Шевченкового та Маланюкового, хоч і однакового, висловлювання немає. Тут радше можемо говорити про певний недогляд при формуванні власної збірки з боку Є. Маланюка, бо в початковому варіанті циклу епіграфом до вірша були лише два слова з Шевченкового твору – «...криваві шинкарі» [39, с. 387]. Є. Маланюк же «байками про пута куті» називав оповіді про підневільне життя України. Саме до тих «байок» можна віднести й віднайдену «Казку», адже в ній «вороги» український народ «закували в ярмо» та «кайдани», і він став, дещо перефразовуючи вислів саме з «Діви-Обиди», «не знати – мертвий чи живий».

«Діва-Обида» написана в період чергової ревізії історіософічних поглядів Є. Маланюка. Тож, знаючи, що він найімовірніше й був автором «Казки», можемо припускати, що його риторично-питальна інвектива була адресована передусім собі та стала одним із поштовхів до ревізії ранніх історіософічних поглядів, зокрема, висловлених у віднайденому творі. Відстежуючи в середині 1920-х років перебіг історичних подій в Україні, де народ знову добровільно давав «закути» себе – тепер уже в більшовицькі «кайдани» («ярмо»), поет у відчаї зрікається власних попередніх уявлень про процес поневолення рідного краю та називає їх зневажливо «байкою». Зауважмо, в жодному з відомих нам на сьогодні віршів Є. Маланюк більше не говорить «жалісними словами» про «закутий» український народ, хіба що у віднайденому творі¹.

Принагідно варто нагадати, що не тільки в «Казці» чи «Варязькій баладі», але й у інших поезіях Є. Маланюк модифікував різні мистецькі жанри та часто навіть використовував їх назви для заголовків поетичних творів («Балада про Василя Тютюнника», «Сага», «Рондо», «Акафіст», «Ноктюрн», «Євангелія піль», «Псалми степу», «Ода до прийдешнього», «Понтійські етюди», «Балтійська сюїта», «Ганзейська рапсодія», «Мадярські пісні», «Моравські елегії», а також «П'ята симфонія», «Місячна соната» тощо). Чимало з цих творів, як і «Казка», містять елементи історіософічних роздумів.

У своїй творчості Є. Маланюк також використовував лексему *казка* чи відповідні до її контекстуального значення номінативні синоніми як індивідуально-авторські семіотичні одиниці для позначення певних історичних явищ, зокрема, для окреслення періоду проголошення української державності 1917 року та подальших успішних подій національно-визвольної боротьби. Наприклад, цей етап вітчизняної історії письменник метафорично називав – «Казкою Відродження» [27, с. 286], або ж – «часом чуда» [24, с. 129]. А в газеті «Рідний край» удалося віднайти так само утаємничені художні тексти Є. Маланюка, які підписані псевдонімами *Четар Гудзан* та *Гудзан-Чорний* [6, с. 183–213], де аналогічний відтинок української історії змальований як – «час Дива» [4, с. 4], і саме – «Дива України» [3, с. 4].

Рівночасно, зокрема в «Нарисах з історії нашої культури», Є. Маланюк називав «чудом нашої історії», чи «історичним чудом нашої нації» саме – «Козацтво». Зокрема, на початку другого розділу глави «Доба бароко» цей вираз ужитий чотири рази. При

¹ По-іншому кажучи, передусім колишня власна «казка» («міф», «легенда» тощо) про поневолення рідного народу під тягарем історичних реалій перетворилася для Є. Маланюка в «байку». Тому цілком логічно припускати, що в «Діви-Обиди» він називає «байками» передусім власні історіософічні погляди-міфи, висловлені колись, зокрема, в «Казці».

чому слово *чудо* то взяте в лапки, що мало б свідчити про вживання його в переносному значенні, то використане без лапок [26, с. 100–101]. Логічно, що в такому жанрі, як есе, враховуючи ще й контекст висловлюваних думок, вжита лексема *чудо*, а не *казка*. Але й тут не обійшлося без начисто вираженого елемента «казковості». Наприклад, Є. Маланюк дав і дивовижно-образне пояснення, чому «**Козацтво**» він вважає «**чудом** нашої історії»: «Обезголовлений національний організм – власним внутрішнім зусиллям – вирощує собі голову»; козацтво «було зроджене з лона обезголовленого національного тулуба» [26, с. 101].

Щодо конкретної історичної особистості, яка мала великий вплив на розвиток історичних подій в Україні, то, за версією Є. Маланюка, «**чудом**», «**винятком**» у нашій історії був саме **Т. Шевченко**. І про це письменник наголошував у декількох публікаціях. Він наполягав: «Приходиться ще раз і ще раз **повторювати** те, що протягом десятиліть літ доводилося повторювати, а саме, що **Шевченко – явище єдине й неповторне**, що то **вийняток**, а не “правило”» [16, с. 93]; «образ поета» – це «образ *чуда*» [41, с. 149, 151]. Отож залишається з’ясувати, чи й у «Казці» прототипом героїчного козака є також Т. Шевченко? Але це вже тема окремого дослідження.

Однак тут звернімо ще увагу на **чудодійну** здатність **слів** героїчного козака, які «народ **підняли** / Із темноти, із **сну пробудили**». Інтуїтивно в цьому епізоді пригадується казка Шарля Перо про принцесу, яка перебувала в довготривалому сні та яку **розбудив** до життя принц. У віднайденому творі маємо перенесену на історіософічний ґрунт інтерпретацію цієї казки, де «сплячою красунею» зображений цілий народ, а роль пробудника відведена героїчному козакові. Якщо прототипом згаданого персонажа в «Казці» дійсно був Т. Шевченко, то чудодійно-вербальна сила до пробудження народу зосереджена передусім у його поезіях («палючих словах»). Тож, автор твору наділив поетичне (можливо, художнє загалом) **слово** надприродною (магічною) **енергією**, яка здатна пробуджувати людську свідомість до конкретних дій, зокрема, до мілітарної боротьби за власну державу. Загалом і таке твердження, і передусім його метафоричне обрамлення – явно оказіональні, але аналогічні з цього приводу думки – з уже явним інтуїтивним посиланням на казку Шарля Перо для поглибленої їх інтерпретації, немовби вслід за автором «Казки», через двадцять років теоретично обґрунтував у статті «Поезія і вірші» саме Є. Маланюк:

«**Поезія** – це вірш, наладований **енергією**, подібною до **електричності**. Коли тієї наладованості немає, тоді вірш, хоч як технічно досконалий, зі всіма римами й алітераціями, залишається лише віршем.

Пригадуєте собі яку ж філософічно глибоку й яку ж геніяльно просту дитячу казку про **Сонну Кралю**? Спала вона мертвим сном, прекрасна, але нерухома. І все в її палаці спало разом з нею. Навіть рослини й водограї. Але ось у заклятий замок з’явився сміливий юнак і **поцілував** королювну... І все обудилося, все ожило, все затріпотіло й запульсувало **живим життям** і живою красою!

В цій дитячій **казці** – вся **магія творчості**, вся **тайна** мистецького зродження й мистецького **життя**» [33, с. 147].

Важливо додати, що далі після цитованих висловлювань Є. Маланюк повів мову про феноменальну властивість поезії саме Т. Шевченка, якої не вдалося досягнути жод-

ному з його численних наслідувачів. У той же час важко одностайно визначити, який вид «кінетичної енергії» зосереджений у «палючих словах» героїчного козака. Одначе, те, що вони «**громом** враз заревли» не виключає наявність у них і «**електричного**» заряду, характерного, наприклад, для **блискавиці**.

В авторському обрамленні віднайденого твору елемент «казковості», як було сказано, прихований передусім у, так би мовити, **мрії** про «казку» (**чудо, диво**) **відродження** української державності. Гіпотетично припустимо, що коли б до наших рук потрапили твори автора «Казки», написані **про** період відновлення української державності 1917 року (навіть **після** поразки національно-визвольної боротьби), то якраз саме цей епізод вітчизняної історії він мав би вважати реальним здійсненням **вимріяної** ним, зокрема у віднайденому творі, «**казки**», чи ж «**чуда**», «**дива**». Уже знаємо, що саме Є. Маланюк відновлення української державності 1917 року називав і «**Казкою** Відродження», і «часом **чуда**», і «**часом Дива**». Більше того, спогади про своє перебування 1918 року в Києві – «ще недавно “губернському городі”, а тепер “столиці Самостійної Української Держави”, Є. Маланюк згодом (1922 року) супроводжував таким окличним реченням-коментарем, виділеним в окремий абзац: “**Мрія**, недосяжна й нездійснима, як **казка**, – здійснилася!”» [18, с. 278]. У наступному ж абзаці нову історичну реальність в Україні та своє індивідуальне осмислення її через побачене й пережите в Києві письменник охарактеризував знову ж таки словом *казка*, вживаючи його без лапок та не вводячи вже до порівняльного звороту. У такому контексті слова *мрія* та *казка* мають для Є. Маланюка глибинний **політичний** підтекст, який пов’язаний із прагненням до відродження української державності; тобто можемо говорити, що в цьому випадку згадані слова є контекстуальними синонімами, бо мають спільну смислову одиницю, яка їх об’єднує індивідуально-авторською семантикою **історіософічного** змісту¹.

У вірші, датованому 1920 роком, Є. Маланюк також ужив слово **казка** з явним **історіософічним** підтекстом: «Носив навек єдину віру, / Що знову **казка** задзвенить, / Та зимним подувом **Сибіру**/ Життя скарало без вини» [32, с. 81]. Нам важко було б однозначно й вичерпно інтерпретувати контекстуальний зміст цитованого висловлювання, коли б не віднайдений твір. Враховуючи дату написання вірша, розуміємо, що в метафоричні значення слів *казка* та *Сибір* Є. Маланюк вклав явний **історіософічний** підтекст, наявний уже в «Казці», але тепер пов’язаний із новим етапом української історії – спробою відродження державності у 1917–1921 роках та ліквідацією її новоутвореною російською імперією.

Аби остаточно переконатися, що справді в лексичне значення слова *казка* Є. Маланюк часто вкладав **історіософічне** забарвлення, звернемося, наприклад, до ще однієї статті Є. Маланюка «Мислі в роковини (1917 – березень – 1937)». Про її зміст свідчить уже сама назва. І знову при осмисленні української революції 1917 року в асоціації Є. Маланюка виринає досить незвичне для характеристики цих епохальних подій слово – *казка*: «“Нагода” пройшла – так здається вічному просвітянцеві – і **казка** починається від початку... щоправда, з дещо змодифікованою термінологією, бо “так

¹ Для нас важлива семантична спорідненість цих слів також і при визначенні авторства інших віднайдених у газеті «Вільне слово» творів, які підписані псевдонімом Чумак.

як люди, так і ми» [24, с. 131]. Для розчарованого поразкою національно-визвольних змагань 1917–1921 років письменника слово *казка* розширює свою контекстуальну синонімію, і тепер одне із його лексичних значень уже можна трактувати як – «**спроби відновлення української державності**». Але від такого оказіонального навантаження лексеми вже віє «духом» трагічної іронії та історичної зневіри. Є. Маланюк ніби хоче переконати нас, що реально «казка» могла збутися для українців саме 1917 року, і цей шанс був пропущений, а новий буде не так вже й скоро, бо «історія не охоче дає “переекзаміновки”» [24, с. 136].

А ось перед нами ще один вірш Є. Маланюка, написаний 26 лютого 1964 року, майже через 50 років після публікації «Казки». У ньому свою молодість пригадував уже зрілий митець, який незабаром розповів читачам про «ангела смерті» [32, с. 579, голос якого вже відчув за плечима:

Ти від життя втікав, як тать,
Підвладний несказаним узам.
... Не видумать, не пригадать
Того, що шепотіла Муза
У ті, вже **казкові** літа,
Коли був день **весною** повен
І сонцем вічної любові
Текла в блакиті висота [32, с. 557].

На перший погляд, у цьому філософському вірші поет згадував свою «**казкову**» юність, сповнену, як це звично мислиться для молодечого віку, віри у вічне кохання та особисте щастя. Але щодо Є. Маланюка, то знаємо – нічого з того він замолоду не мав. Раннє сирітство, юність на війні, революційні події, участь у національно-визвольній боротьбі, інтернування, напівголодне студентське існування – все це не могло приносити щастя в особистому житті. Та й із коханням у нього тоді, як це впливає із його віршів, складалося не надто успішно. Але знаємо, що слово *весна* у контексті творчості Є. Маланюка має індивідуально-авторське значення, яке є домінуючим, і пов'язане воно з періодом боротьби за українську державність упродовж 1917–1921 років. Отож і «**казкові літа**» – це роки, проведені у **мріях** та **реальній боротьбі** за **національну державу**. І коли зрілий поет пригадував, «що шепотіла Муза» йому в ті буремні, революційні роки, то цілком імовірно, що асоціативно пригадав і свій юначий твір, тому й назвав той етап свого життя саме – «**казковими літами**». Врешті, куди ж від життя «втікав, як тать» (як злодій) поет? Зрозуміло, у щось протилежне від реальності, зокрема, в ту ж, у Маланюковому розумінні, «**казку**», тобто в **ідею-мрію**, в **ідею-міф** про вільну Україну, яка стала для нього авізуальною реальністю та за яку він, «підвладний несказаним узам» громадянського обов'язку та любові до рідної землі, боровся і страждав, «обкрадаючи» і себе, і близьких йому людей. Врешті, обширніше збагнути символіку цитованого вірша можна й у контексті поезій, віднайдених у газеті «Вільне слово» за підписом – Чумак. У них також зустрічаємо лексему *казка* та утворений від неї прикметник *казковий*, що також наповнені явним історіософічним змістом,

пов'язаним із вірою у відродження національної держави напередодні революційних подій 1917 року.

Отже, слово *казка* у творчому доробку Є. Маланюка має одне з **історіософічних** значень, що його контекстуально можна трактувати як – **мрії, сподівання, пов'язанні з реальним відновленням української державності**. І вперше ця сема у його творчості ймовірно була задекларована саме в поезії «Казка». У подальших текстах Є. Маланюка лексичні варіанти слова *казка* можемо всебічно інтерпретувати, знаючи його семантичні навантаження в цьому ранньому творі.

Звичайно, наведені збіги надання лексемі *казка* явно оказіональних відтінків значень, зокрема жанрово-історіософічних, що їх шляхом мікроаналізу вдалося виявити в «Казці» та в текстах Є. Маланюка, не можуть бути випадковістю. Вони стають вагомими доказами, що найімовірнішим автором «Казки» є саме Є. Маланюк. Згодом, як уже більш зрілий майстер словата, як поет-інтелектуал загалом, він буквально змушений був то розширювати, то уточнювати синонімічний ряд індивідуально-авторського трактування слова *казка*, наявного у віднайденому творі, добираючи до нього саме ті лексичні відповідники, що урізноманітнювали чи в певний історичний момент більш точно відображали світоглядні нюанси його образного мислення, зосібна історіософічного.

2. «Казка» в контексті історіософічних поглядів Є. Маланюка. Щоби остаточно переконатися в авторстві «Казки», важливо провести не тільки лексичний, але й ідейно-тематичний мікроаналіз її окремих сегментів (передусім – метафоричних), а саме – в контексті подальшої творчості Є. Маланюка. Для цього використаємо попередньо прочитану у творі хронологічну періодизацію та проаналізуємо ті змістові сегменти, що відповідно характеризують реальні етапи української історії. Передусім до уваги братимемо дещо суб'єктивні твердження автора «Казки», оскільки в них найбільше проявляється індивідуальність ідеології митця.

Звичайно, матимемо й далі на увазі, що з часом світогляд поета міг дещо змінюватися. Та й, прагнучи до постійного оновлення поетичних образів, він мав би окреслювати зміст деяких історичних понять і явищ більш модерними лексичними елементами або використати нові художні образи для передачі суті певних подій української історії, що згадані у віднайденому творі. Отож, враховуючи окреслені застереження, виокремимо опорні ідейно-змістові сегменти, що в «Казці» образно характеризують **візію доби козаччини й гайдамацьких часів**, а також **період підневільного життя українського народу**, та спробуємо в різножанрових текстах Є. Маланюка відшукати й порівняти авторське бачення аналогічних або хронологічно близьких часів.

2.1. Візія доби козаччини та гайдамацьких часів. Спочатку проаналізуємо ідейно-змістові навантаження окремих лексем, що в інтерпретації автора «Казки» характеризують період козаччини та її подальший вплив на розвиток історичних подій в Україні.

«Край» / «країна» (держава). Відлік доби козаччини в українській історії науковці традиційно розпочинають із XV століття. У середині наступного віку військово-адміністративним центром козацтва стала Запорозька Січ, яку ще часом, за формою

внутрішнього урядування, метафорично називають козацькою республікою, але яка, принаймні до початку національно-визвольної боротьби 1648 року, ніколи не була наділена атрибутами реальної державної влади на території України. Тому говорити про козаччину як «про **одну із країн**» (тобто самостійну державу) дещо недоречно з наукового погляду. Очевидно, розуміючи це, автор «Казки» немовби виправляє допущену помилку та в наступній строфі вже говорить, що «тим **красем гетьмани вправляли**». Але й це «виправлення» (чи «уточнення?»), на перший погляд, теж дещо недоречно, бо в ньому фактично зафіксована одна з форм державного правління – **гетьманат**. Однак воно засвідчує, що обидва слова («*країна*»/«*край*») у контексті твору є синонімами саме до слова *державна*, а не *місцевість* (*територія*), де спільно проживають представники одного етносу. Насправді ж гетьманська держава (Гетьманщина) постала після 1648 року. Згідно з історичними джерелами, в «Казці» це мав би бути орієнтовно вже той період, коли «прийшли вороги». Перед тим козацтво проживало на українських землях, що входили до складу Польського королівства та Великого князівства Литовського (з 1659 року – Речі Посполитої). Отож загалом Україна (за винятком хіба що Запорозької Січі) в ті часи аж ніяк не була окремою **країною**, тобто **державою**, як про це стверджує автор «Казки».

Фаховий історик міг би навіть говорити про наявність у творі недостовірних фактів, поява яких, очевидно, спричинена необізнаністю автора в деталях української історії. Та коли врахувати, що «Казка» – художній текст, то, звичайно, автор міг залишати за собою право на індивідуальне трактування навіть достовірних фактів історії, тим паче, що вже у назві він наголосив на специфіці жанру власного твору. Втім, спробуємо з'ясувати погляди Є. Маланюка, як імовірного автора «Казки», на проблему української **державності/бездержавності** в добу козаччини.

У статті «Крути – народина нового українця» (1941) Є. Маланюк писав, «що останній – 3-перед двохсот літ – період **державності** на нашій землі був періодом **козацьким**, коли **державність** мала характер яскраво військовий, мілітарний» [23, с. 264]. Однак так само, на його думку, фаза козацької «Української Республіки», припадає на **XVI–XVII** століття [13, с. 14], а початком «організації Козацтва» він вважав «Запорізьку Січ», утворену **1552** року [26, с. 102].

Також Є. Маланюк навіть чітко обґрунтував власну позицію, чому в період формальної **бездержавності** України він побачив внутрішні ознаки її **суверенітету** не тільки на Запорозькій Січі, а чи не на всій її етнічній території: «Так само, як **Січ** здолала створити на території чужої **держави** – міліарну **республіку**, так **суспільство** здолало – школами, братствами і безупинною боротьбою – створити “**державу в державі**”, “Руську Річ Посполиту” (як дослівно скаржиться польський хроніст), в умовах чужої й ворожої **держави**, в такому щільнім ворожім оточенні» [26, с. 104]. Це Маланюкове пояснення дуже важливе для всебічної інтерпретації «Казки» й тим, що усуває ще одне, на перший погляд, протиріччя в ній: щодо козацької волі в ті часи застережень не виникає, але тепер стає зрозуміло, чому у візії автора й прості «люди на волі гуляли», хоча, згідно з історичними джерелами, були вже поневолені чужою державою. Тож маємо ще одну яскраву ілюстрацію, що саме в текстах Є. Маланюка віднаходимо чітке

пояснення досить-таки суб'єктивного твердження автора «Казки» щодо хронологічних меж української державності, зокрема, в добу козаччини¹.

«Гетьмани». Автор «Казки» явно ідеалізує період **гетьманування** в Україні². Він 1916 року, в часи розгулу лівих ідей («диктатури пролетаріату»), декларуючи прагнення «так жить, як **колись**», фактично закликав до відновлення **гетьманської** влади, що, на його думку, була б історично найбільш вмотивованою формою правління в період чергового відродження української державності.

Суб'єктивізм такого твердження цілком очевидний, але якраз приблизно в той же історичний відтинок часу точно такої ж думки дотримувався і Є. Маланюк. Ось як він описував власний внутрішній стан навесні 1918 року, коли на чолі відновленої української держави став гетьман П. Скоропадський: «Виїзд мій [з *Архангорода до Києва*. – М. К.] попередило встановлення **гетьманської** влади. Може, це занадто сентиментально й пахне молодечим романтизмом, але признаюся, що тоді слово “Гетьман” було для мене синонімом слави, міці, багатства й сили Української **Держави**. Скажу більше: тільки з встановленням цієї форми влади я почував вповні те, що зветься **національною гордістю**. Правда, через яких півроку **мрії** мої розгубилися без жалю, через півроку слово “Гетьман” було заплямоване і позолота його злізла. Боляче, гірко, тяжко було розпрощатися з сонячною **мрією** на довший час. Але тоді – тоді була весна, весна й сонце, і воскресіння» [18, с. 277]. Згодом, зокрема в публікаціях таборового періоду, Є. Маланюк критикував політику гетьмана П. Скоропадського, але не саму форму правління.

Між виходом у світ «Казки», де автор фактично закликав до відновлення гетьманської влади в Україні, та Маланюковим захопленням аналогічною формою правління надзвичайно мала часова дистанція (приблизно півтора року). З Маланюкового тексту стає зрозуміло, що мрії про відновлення гетьманату він виношував «продовж тривалого проміжку часу. Отож цілком очевидно, що їх молодий поет-воїн міг уже сповідувати й у серпні 1916 року, тобто в час виходу віднайденого твору.

«Козаки». З уст наратора «Казки» дізнаємося, що **козаки** займалися виловом «всілякої» «дичини» на вільних просторах та здійснювали морські рейди («за **море** по здобич ходили»; «По широких **морях**, / На крутих берегах / І далеких краях / Городи бусурмен плондрували»), а в цей час «дівчата в вінках / По вишневих садках» про них «пісні гарні-сумні співали». З-поміж мілітарних подвигів козаків автор згадує чомусь лише **морські** походи, хоч їхні заслуги перед Україною (та й перед Європою) значно ширші. Якби не низка конкретних описових деталей та не безпосередня вказівка на козаків, то могло б скластися враження, що у віднайденому творі змальований спосіб суспільного життя, характерний, зокрема, для **варягів**.

Ступінь авторського суб'єктивізму в такому трактуванні ролі козацтва в українській і світовій історіях надзвичайно високий. Та акурат саме для Є. Маланюка передусім

¹ Нагадаємо також, що Маланюкова характеристика козацької державності як «чуда нашої історії» абсолютно співзвучна з позицією автора віднайденого твору, який цей період назвав – «казкою» (тобто «чудом»).

² За правління гетьманів люд навіть про «неволю не чув», а кобзарі прославляли їх у піснях.

«**Козацтво** було свого роду “варязством”, з тією різницею, що не з’явилося зовні, а було зроджене з лона обезголовленого національного тулуба» [26, с. 101]. Згодом письменник дещо уточнив власну думку: «**Козацтво** не було “варязством” княжої доби. Воно було органічно зв’язане з тілом нації, воно чуло під собою ґрунт Батьківщини» [26, с. 103]. Є. Маланюк добре знав, що «в початках своїх Козацтво має характер виключно **мілітарний**, як форма пограничної самооборони і охорони народу на загрозованих татарським Кримом і Туреччиною рубежах національної території» [26, с. 101]. Але в мілітарному дусі козацтва йому, як і авторові «Казки», очевидно, імпонувала передусім їхня наступальна («варязька»), а не оборонна стратегія. У власному міфі минулого України Є. Маланюк прагнув бачити **козаків** подібними до **варягів**, адже в його історіософській концепції це саме «ними збудилася Русь» [32, с. 257]. Навіть у власному житті він наказував собі бути «лише **варягом**, лише **козаком**» [32, с. 368], бо «в крові» його «струми важкі» «і **варягів**, і **козаків**» [32, с. 495]. Звичайно, той факт, що індивідуально-авторська концепція споріднення козацтва з «варязством» Є. Маланюка уже змістовно відображена в «Казці», аж ніяк не може бути черговою випадковістю¹.

«**Гайдамаки**». Крім козаків та гетьманів, автор «Казки» згадує ще одних активних учасників української історії – **гайдамаків**, яких характеризує, явно під впливом Т. Шевченка, одним словом – «**страшні**». Але почуття страху перед ними має виникати лише в поневолювачів незалежного народу, для якого гайдамаками, звісно, – герої, оспівані «старими кобзарями». Коли проаналізуємо доступні на сьогодні Маланюкові вірші, де згадані учасники Коліївщини, то в них і гайдамаки, і їхні провідники зображені за тим же рецептивним принципом, що й у «Казці»: їхні образи або вчинки мають викликати в читача почуття **страху**, який автор передусім скеровує на ворогів України. Що ж стосується реципієнта-українця, то він мав би відчутти гордість за гайдамачу безкомпромісність із поневолювачами, які «**дратували** в віках наструнений нерв **гайдамацтва**» [32, с. 219]. У віршах Є. Маланюка «**гарчить гайдамацька душа**» [32, с. 197]; **Залізник** – «як **мара**, встає хоробрий / З заліза **кутий**» [32, с. 68]; **Гонта** – гуляє, «як **ночі кара люта**» [15, с. 141]; «**синів** свяченим **ріже**» [32, с. 151] (чи «Гонта знову **ріже** – **синів!**») [32, с. 541]; **гайдамаки** асоціюються передусім із **ножем** («вітер – / Гостріше **гайдамацького ножа**» [32, с. 216]) та **пожежами** («Глухі **пожежі гайдамачі**» [32, с. 540]; «Встає **пожар**, як **Гонта**, ярий» [32, с. 123]). Деякі з цих метафоричних висловлювань так само, як і в автора віднайденого твору, зродилися під явним впливом творчості Т. Шевченка, зокрема його поеми «Гайдамаки».

У «Казці» також відчутно, що **гайдамаки** є **продовжувачами** героїчної бороть-

¹ І ще одна побіжна деталь: звично морські переміщення козаків передусім пов’язують із таким видом **судна**, як **чайка**, у тому числі й Є. Маланюк («запорозька **чайка**»); хоч козаки, наприклад, плавали й на таких суднах, як **дуби**, **липи**, **байдаки** тощо. В автора «Казки» козаки плавають саме на «**байдаках**» (можливо, під впливом творів Т. Шевченка). Цей вид судна зустрічаємо, зокрема, й у «Балтійській сюїті» Є. Маланюка: «козацькі пливли **байдаки**» [ЛНВ. – 1931. – Кн. XI. – С. 784]. Отож ніяких протиріч у наданні переваги одному із видів козацьких суден у згадках про морські походи у «Казці» та у подальшій творчості Є. Маланюка також немає.

би **гетьманів** та **козаків** за українську державність. Такої ж думки дотримувався і Є. Маланюк. Наприклад, в «Уривку з поеми» читаємо: «Коли ж в **батуринським** огні / **Держава рухнула**, тоді-то / Вони взяли свячений ніж – / **Залізняка** майбутні діти!» [32, с. 70]. І знову ж ніяких розходжень, зокрема, щодо оцінки історичної ролі гайдамаків та змалюванні провідних рис їхнього метафоричного образу між автором «Казки» та Є. Маланюком не відчутно. Тож можемо навіть уже говорити про ще один аспект чітко сформованих у юначі роки історіософічних поглядів Є. Маланюка, яких він і надалі дотримувався у своїй творчості. Правда, з часом письменник дещо посилив художню візію ролі ватажків Коліївщини в боротьбі за власну державу. Коли в «Казці» термофонічно суперпотужністю наділений тільки образ героїчного козака, то вже в «Уривку з поеми» по суті аналогічні (**казкові**) вогненно-звукові чудовластивості проявляє й Гонта: «Як не калічила Москва, / Не спокушав її розгон той, – / Та враз **підвівсь** і **запалав**, / І з серця **кров'ю** крикнув Гонта» [32, с.71].

«**Люди**» – «**люд**» – «**народ**» («**народний**»). На перший погляд, автор «Казки» вживає слова *люди/люд/народ* (*народний*) як абсолютні синоніми. Та коли він розповідає про **минулі** (**вільні**) часи, слово *народ* там відсутнє. З'являється воно в період **поневолення** українців паралельно зі словом *люд*, але все ж таки домінує за частотою вживання. Та загалом начебто важко відшукати якусь логічну закономірність у використанні таких найбільш частовживаних слів¹ у «Казці», як *люд* та *народ*. Однак, цілком не зрозуміло, чому, наприклад, героїчний козак «**народ** пробуждав, / Щоби **люд** із темноти підняти»? Зокрема, в цьому висловлюванні може навіть видатися, що чергування лексем *люд/народ* зумовлене вимогою ритміки твору, яке все ж у такому випадку недоречно стилістично, адже породжує тавтологію. Аби її уникнути, іменникове сполучення «що/би/ **люд**» досить легко за стилістичними нормами замінити на займенникове, при цьому версифікаційні вимоги абсолютно не постраждають (порівняймо: «щоб/ йо/го»). Без особливих зусиль подібну заміну можна застосувати й для фрази «Що/би/ **люд** // весь/ по/чув» – «Щоб/ на/род // весь/ по/чув». Отже, не правила версифікації стали визначальними для автора при використанні в «Казці» слів *люд* та *народ*.

Коли далі уважно вчитуватися в текст твору, то стає відчутно, що у значення слова *люд* автор вкладав ледь помітний відтінок водночас і жалю, і докору, очевидно, за інертну позицію українців у боротьбі за волю, тобто за соціальні та національні права, а отже – за власну державу. Слово *люд*, можливо навіть асоціативно, з'являється в «Казці» поряд із такими метафоричними символами, як «ярмо» (*двічі*), «заснув», «темнота», «щоби [...] почув», якими автор стверджує, що у невольничому «сні» народ не тільки немовби «стемнів» («осліп»), але й «оглух». Тож прискіпливо семантичний аналіз все ж спонукає до умовиводу, що у вживання таких явних синонімів, як *люд* та *народ*, автор «Казки», можливо, заклав певні значеннєві розмежування, які наділені історіософічними смислами та які мають ознаки компонентів більш ґрунтовної, але не чітко вираженої у творі індивідуальної концептуальності. Безумовно, якщо у текстах котрогось із поетів вдалося б розшукати навіть тлумачення такої вкрай суб'єктивної доктрини – це був би надзвичайно вагомий аргумент щодо ідентифікації авторства «Казки».

¹ Частота вживання відповідних лексем у «Казці» така: *люди* – 1, *люд* – 4; *народ* – 7, *народний* – 1.

Виявляється, Є. Маланюк, як і автор віднайденого твору, так само використовував слово *народ* (*народний*), але досить часто вживав і слово *люд*, яким немовби хронологічно підкреслював період відсутності національної держави в українців. Наприклад, у «Осінній молитві» (1922) читаємо: «**люд** вже знемігся прохати [*власної держави*. – М. К.] / Сліпий, мовчазний небосхил» [28, с. 3]. Після остаточної поразки національно-визвольної боротьби 1917–1921 років та вимушеного примирення українського народу з більшовицькою владою Є. Маланюк у значення слова *люд* також ще вкладатиме почуття жалю, але все частіше в ньому домінуватиме семантика докору за відсутність власної держави впродовж багатьох століть, яка межуватиме навіть зі зневагою. І що надзвичайно важливо, як і в автора «Казки», так і в Є. Маланюка, лексема *люд* часто з'являтиметься там, де йтиметься про **засинання** українського народу та його **рабське** поневолення: «[...] й на **руїнах** / **Отарою** мандрує **люд**, / Що мав зродити Україну» [34, с. 468]; «І вдивлюєшся: та чи, може, та? / **Печеш** очима зимні хвилі **людю**, / І зір горить, і стиснуті уста / Передчуттям відчаю і облуди. // **Збудись**» [32, с. 266]; «І **люд**, **пригнічен** низиною **ниць**, / **Вколисаний** в сумирний шум пшениць, / Позбавлен моря, **грузне** в землю **Вісм...**», «А **люд** – ні елліни, ні скити – / З цих візантійських **україн...** / Як їх натхнути, **розбудити**, / Щоб став їм Даждбогом – Одін?» [32, с. 162, 164]; «Там споконвіку мідноликий **люд**, / **Державою** ту землю **не посівши**, / Безсило **грузне** у важкій ріллі / Безкрилим тілом – **раб**, а не господар» [37, с. 1034]. Докоряючи чи навіть зневажаючи земляків, Є. Маланюк усе ж вважав співвітчизників також і **народом** та не відокремлював себе від нього. Наприклад, у вірші «Репліка», що є відповіддю Я. Савченкові, котрий назвав Є. Маланюка «духовним Квазімодо», читаємо: «Не сперечатимусь: я син свого **народу** – / **Сліпця** **відвічного**, **каліки** і **раба**» [32, с. 188].

Та для нас найважливішим є те, що **концептуальні** пояснення стосовно доречності вживання слів *люд/народ* Є. Маланюк подав у прозових текстах, зокрема, написаних упродовж 1930–1940-х років. Коли мова заходила про «передреволюційні» часи, то Є. Маланюк наголошував, що для загалу ці слова були **синонімами** під впливом **російської** мови («... Наш **люд**, цебто “**народ**”, як тоді з російська говорили» [17, с. 409]; «слово “**нарід**”, затруте віддавна російським “**народом**”» [24, с. 134]), а період початку національно-визвольної боротьби українського народу 1917–1921 років письменник називав «ірраціональним моментом переісточення **народу-людю** в **нарід-націю**» [40, с. 634].

Окрім того, Є. Маланюк навіть виклав у статті «Мислі в роковини» (1937) індивідуальну лінгвістично-історіософську концепцію семантичного розмежування мовних одиниць, які використовують на позначення певних національних спільнот, де зауважив, що «не від нині повелося в нас повторювати такі поняття, як “**нарід**” (**народ**) чи навіть “**нація**”, яко поняття, що окреслюють щось раз-назавжди дане, закінчене, усталізоване, статичне» [24, с. 133]. Далі Є. Маланюк дав розлоге пояснення щодо власного розуміння цієї проблеми, де з-поміж іншого зазначив: «Доба позитивізму, народництва й матеріалізму внесла в ці поняття величезну плутанину, що тяжить – у нас спеціально – до нині. Напр. слово “**нарід**”, затруте віддавна російським “**народом**”,

невипадково приходиться вживати обережно або, частіш, замінювати його словом “**нація**”. Більш-менш так само, як “кляси”, штучний є й запозичений “соціальний” поділ на “**люд**” і “**нарід**”. Життєдатний, расово-міцний “**люд**” є явище націотворче і тільки в спеціальних умовах, “стабілізуючись”, може здеградуватися до властивого статичного і безформного стану, племені”. “Плем’я” – це те, що втратило “расу” і структуру. А, власне, дуже часто в нас, кажучи слово “**нарід**”, мають на думці “**плем’я**”, чи до рівня племені знижений “**люд**”, отже категорію біологічну, елементарну, позбавлену напрямку і внутрідіючих формотворчих сил. Тільки творчий взагалі (а формотворчий зокрема і передовсім) подув нації дає елементарному етносові життя, структуру і обличчя» [24, с. 134].

Зрозуміло, що коли Є. Маланюк говорив про «внутрідіючі формотворчі сили» нації, то мав на увазі в результаті їхнього функціонування побудову національної держави та формування демократичних принципів життя української спільноти. Тож його попередній вислів про «переісточення **народу-люду** в **нарід-націю**», дещо невдалий у світлі його ж концепції, тепер уточнено можна було б перефразувати так: перетворення **племені-люду-народу** в **нарід-націю-державу**. Однак, і з цього приводу Є. Маланюк знову скорегував особні думки, вважаючи, що «процес національного формування – і в тім цілий парадокс – відбувається зовсім не “закономірно”, “гармонійно” чи ідилічно. Нація постає як динамічне переборення етносу-племені-люду, як заперечення племенної фізіологічності, як опанування етнічної стихії і одуховлення її. **Нація** – це невсипуща внутрішня “боротьба” сил, формотворчих і ідеотворчих, з інертною масою (“більшістю”!) етносу. В процесі тієї “боротьби”, коли вона відповідно поглиблюється і “стабілізується”, відбуваються певні пересунення і перегруповання глибинних “субстратних” наверхствувань, що з’являються на поверхні нації в **постаті** сталих “коефіцієнтів”, які надають духовому і фізичному обличчю нації видимі ознаки “раси”» [24, с. 134].

Отже, у процесі «переісточення» **люду** для Є. Маланюка визначальним є ступінь наявності націотворчих (тобто – державотворчих) стремлінь. Саме ним він передусім мотивуватиме вживання у власній творчості слів *люд/народ* чи *нарід*. Важливо зазначити, що Маланюкова концепція в окремих судженнях дещо хитка, особливо, коли спробувати простежити її дотримання в текстах самого письменника. Але якраз вона дає орієнтовний ключ і для розуміння художньо-авторської інтерпретації державотворчих (а отже – націотворчих) «перегрупвань», відображених у «Казці». Говорячи про **минулі** часи, автор зумисне не вживає слово **народ**, бо якраз тоді тільки почав формуватися в Україні процес переходу, так би мовити, **люду** (автор «Казки» вжив ще більш нейтральне слово – «**люди**») в «**нарід-націю**». І формотворчою силою в цьому історично-суспільному «перегрупуванні» постало **козацтво**, яке передусім і створило власну «державу» на території формально іншої держави. Тож, **народом-нацією** у «Казці» постає передусім козацтво.

Створення Гетьманщини, тобто власної національної держави, дало право авторові віднайденого твору називати всіх українців **народом** (у значенні – «нарід-нація»). Але оскільки державні права з боку чужинців-ворогів поступово урізалися, а народ

все менше й менше протестував проти колонізації («засинав»), то таким способом він знову перетворювався з народу-нації в народ-люд. Цим, очевидно, і зумовлене використання в «Казці» поряд зі словом *народ* слова *люд*, зокрема, у висловлюванні про тих, хто «народ пробуждав, / Щоби люд із темноти підняти». Контекстуально цю фразу варто б сприймати так: провідники національної ідеї, очевидно, передусім – письменники («хто про волю співав»), пробуджували в народі (чи радше – у залишках національно-свідомих українців) **національно-державні** почуття, щоби «підняти» люд (уже національно-несвідомих чи ще не національно-свідомих українців) із нижчого суспільно-історичного рівня самоусвідомлення до вищого – національно-державного. І серед «постатей сталих “коефіцієнтів”», що, за твердженням Є. Маланюка, ведуть боротьбу за пробудження національно-державницького мислення в народних масах, особливе місце у віднайденому творі займає саме героїчний козак.

Тож, автор «Казки» начебто не допустив у наведеному вище висловлюванні жодної тавтології, а семіотичний ключ до його найімовірнішого прочитання знаходимо саме у текстах Є. Маланюка, що тільки підкріплює твердження про належність твору цьому письменникові. Також очевидно, що, пишучи та публікуючи «Казку» в дореволюційний час, її автор вживав слово *народ*, а не – *нарід* із тієї ж причини, яку вказав Є. Маланюк – під впливом російської мови.

Правда, знаємо, що той же Є. Маланюк вважав «затрутим віддавна російським “народом” не тільки слово *нарід*, але й – *люд*. Отож у різних текстах письменник таки допускав плутаницю щодо їх контекстуального наповнення. Та для нас важливо, що він, як і автор «Казки», пробував розмежовувати використання цих слів у текстах, надаючи їхнім значенням певних історіософічно смислових відтінків, хай часом і не надто невдало.

«Кобзарі» – «бандура». У «Казці» певний період носіями історичної пам’яті народу були «кобзарі», що «на струнах бандури брнчали», оповідаючи «Про літа молоді, / Про гетьманів своїх» та про «гайдамаків страшних». Але коли «заснув люд в ярмі», й вони перестали співати «про ті згадки сумні, / Про ті вільні часи, / Про минулі роки», тобто про період козаччини та гайдамаччини. Таке авторське твердження також історично не надто достовірне. Воно радше дещо гіперболізоване, аби наголосити тягар підневільного життя народу, адже в період гайдамаччини український народ уже зазнав уярмлення, а кобзарі продовжували нести свою історичну місію й у часи остаточного поневолення народу. Втім, у їхньому репертуарі могли домінувати інші провідні мотиви, наприклад, соціально-побутові, завданням яких було підтримувати морально-етичні засади народу. Та автора «Казки» це начебто не цікавить, у його художній візії кобзарі замовкають, коли перестають співати про славне **минуле** країни.

Складається також враження, що автор «Казки» не надто належно або навіть якось двоєко оцінив роль кобзарів у вітчизняній історії загалом. До такої думки схиляє вкрай суб’єктивне висловлювання про музичний рівень кобзарської праці, який названий «бренькотом». Коли врахувати, що в народі «бренькачем» називали поганого музиканта, а одне зі значень слова «бренькати» – невміло або недбало грати на музичному інструменті, то можна дійти висновку, що автор віднайденого твору аж надто узагаль-

нено та явно зневажливо поставився до музичного хисту кобзарів, бо далеко не всі з них були поганими музикантами. Врешті, автора «Казки» могло дратувати й саме звучання бандури, яке суб'єктивно йому видавалося бренькотом.

Як впливає з віршів Є. Маланюка, передусім написаних у 1920-х – на початку 1930-х років, слова *кобзар* та *бандура*, всупереч загальноприйнятій думці, викликали в їх автора також далеко не найкращі почуття національної гордості; в них так само відчутний певний відтінок зневаги до кобзарської праці та бандури. Зокрема, поет писав про «сльози **п'яних кобзарів**» [32, с. 226], а український народ називав «калікою ви клятим», «**сліпим кобзарем**», що «співа свій вічний жаль» [32, с. 588]; «отарами», що «на суходолі проклятим» «виспівують **нудний бандурний біль**» [32, с. 174]; «спокою **бандурного** жрецьями», що «**сліпі** на синь, на чорнозем обачні» [32, с. 174]. Є. Маланюк звертався до земляків навіть із своєрідними «бандурними» докорами: «Ти думав: повернешся з поля, – / Чекає вечерея, жінка, / Сонцем нагріта призьба, / Місяць, **бандура**... Так? / А крик від пекельного болю! / А бою криваві обжинки!» [32, с. 225–226]; «Ти, у кого і нерви – **бандура**, / В чийм серці ридає раб» [32, с. 163]. Водночас він закликав співвітчизника: «Крізь останній пройшовши іспит, / Вогняну прийнявши купіль, / Не сиди на вечірній призьбі, / Під **бандуру** плекаючи біль» [32, с. 159]. Правда, 1940 року Є. Маланюк признався, що і його «нерви чулі й чуйні, як **бандура**», але пропри те прагнув залишатися «все ж лише варягом, лише козаком» [32, с. 368].

Утім, загалом Є. Маланюк, як і автор «Казки», віддавав належне заслугам кобзарів у збереженні історичної пам'яті українців, але все ж таки до їхньої праці ставився з певною засторогою. Наприклад, у статті «Три літа» (1935) він писав, що коли «**цвинтарна тиша історії** залягає над поконаною **країною**», українському народові «про його **минуле** співають йому кобзарі (живе, але **незряче** сумління нації) і підтримують в ньому, в часі, коли на нього переходить **історична** відповідальність за **націю**, – тяглість історичної пам'яті» [38, с. 51–52]. Подібне (а за змістом фактично те саме) висловлювання зустрічаємо й у статті «Гоголь – Гоголь»: «Про його [закріпаченого селянства. – М. К.] національність співають йому кобзарі – живе, хоч **незряче** сумління нації, символ **притьмареної**, але все ще **живої**, історичної **пам'яті**» [14, с. 197]. Як бачимо, й тут не обійшлося без Маланюкового скептицизму-жалю: кобзарі хоч і названі «сумлінням нації», та все ж – «незрячим».

Принагідно звернімо увагу, що, як і автор «Казки», в наведених цитатах Є. Маланюк: 1) у період фактичної бездержавності України «вперто» називав її «**країною**»; 2) вимальовував однакову метафоричну картину стану українського суспільства в період поступового поневолення («цвинтарна тиша» = мертвий «сон», з якого потрібно аж «народ до життя розбудити»); 3) стверджував, що в період засинання народу кобзарі ще нагадували йому про історичне минуле¹; 4) обсервував тогочасну історичну (державницьку) пам'ять народу, як «**притьмарену**, але все ще **живу**», тобто стверджував про поступове настання серед люду «темноти» та про його повільне «омертвіння»; 5) спів кобзарів про певний відтінок української історії називав співом про «**минуле**»,

¹ У «Казці» кобзарі перестали співати про історичне минуле країни лише тоді, коли остаточно «заснув люд в ярмі» на цілий «вік», тобто приблизно з 1810-х років.

яке асоціативно позначав період **волі** народу, тобто козацькі (можливо, й гайдамацькі) часи¹.

«**Вільні пісні**». Автор «Казки» згадує про «**вільні пісні**», або ж «**пісні** про ту **волю минулу**», які займали особливе місце в житті ще неуярямленого народу. З приходом окупаційного режиму вони були заборонені, а «всіх», «хто про **волю** співав», «ворожі кати» «тягли» «в Сибір». Складається враження, що «вільні пісні» мають якусь чудодійно-казкову силу, і коли б вони зазвучали, то народ умить здобув би омріяну свободу. Для казкового жанру така чудодійна властивість співанок логічно обумовлена. Та знаємо, що віднайдений твір відображає дійсні епізоди української історії, тому має бути й цілком реалістичне пояснення феєричної сили «вільних пісень». Урешті, чому авторові «Казки» так важливо, аби звучали колишні «вільні пісні», адже в них згадуються вже давно «минулі роки»? Він же закликає повбивати «катів», а зробити це можна передусім зброєю, але не пісню, якою б чудодійною вона не була. Однак автор твору одним із засобів мілітарного боріння настійливо вважає пісні, але фактично не вказує, у яких же тоді українських співанках та в якому саме ідейно-тематичному коді в них прихована збройна сила народу. Коли суто теоретично спробувати визначити, які ж то «пісні» в житті бездержавного впродовж декількох століть народу можна назвати «вільними», то, очевидно, стикнемося з проблемою щодо їх ідейно-тематичного та жанрового окреслення. Начебто це мали бути народні пісні, у яких відображений період вільного життя українців, або ж мілітарні пісні, що закликали до повалення загарбницького режиму (чи режимів).

Із контексту «Казки» можна довідатися, зокрема, про зміст пісень, які виконували кобзарі. Передусім вони співали про «**гетьманів**» та «**гайдамаків страшних**», а також про «літа молоді», тобто про «красні роки, / Як жили **козаки** / І за море по здобич ходили», «Городи бусурмен плюндрували». Очевидно, колись і «люд» «співав вільні пісні» такого ж змісту. Відповідно з приходом ворогів «Не співав більш кобзар на бандурі» «...про ті **згадки сумні**, / Про ті **вільні** часи, / Про **минулі** роки». Водночас «І ніхто з **козаків** / **Заспівати** не хтів», «І **ніхто** не змагавсь, [...] Щоб про **волю** співають».

Втім, наприклад, у циклі «Над Дністром» (1936), поринаючи в роки власного дитинства, Є. Маланюк згадував і нічний спів свого сусіда з протилежного берега Синюхи – Карайгуза:

В тім співі був і **спогад** про **минуле**,
І **давня** спрага **волі** степової,
І **темний гнів** **нащадка**, й виклик долі,
Й терпка **нудьга**, і **запорозька** лють [32, с. 413].

Як бачимо, у спогадах про ідейно-тематичне спрямування співу Карайгуза поет орієнтовно окреслив ті самі параметри, які мають пісні, що їх у «Казці» колись виконували кобзарі та люд, а також, як свідчить Є. Маланюк, часом їх усе ж можна було почути

¹ У «Казці» – спів про «**минулі роки**», «вільні часи», «літа молоді», «гетьманів», «гайдамаків».

й навіть на початку ХХ століття¹. Отож, як впливає з ідейно-змістової координації обох текстів, до «вільних пісень» передусім потрібно відносити **козацькі** (можливо, також і гайдамацькі) пісні. Саме вони, на думку автора віднайденого твору, могли відродити в народів мілітарні почуття до здобуття волі. Але в чому ж тоді прихована в них модерно-оружна сила, яка мала воскресити на початку ХХ століття українську державу? Відповідь на це питання так само знаходимо в текстах Є. Маланюка. Пригадуючи події початку національно-визвольної боротьби 1917–1921 років, він писав, що тоді «обуджувалась душа – і пригадувала **козацьку пісню** (отже й **шаблю**)» [31, с. 478]. А «дух “**козацької шаблі**” – це “**мілітарний дух**”» нащадків [26, с. 119], – стверджував Є. Маланюк у «Нарисах з історії нашої культури». Таким способом, письменник розкрив і той мілітарний код, що прихований і у «вільних піснях» із «Казки»: це – **шабля**, тобто здатність народу знову взяти до рук **зброю** та **відвоювати** своє право на **вільне** життя. «“**Пісня**” була і, певно, досі є своєрідною нашою “**зброєю**”, а, в кожному разі, навіть політичним аргументом» [19, с. 448], – так 1959 року Є. Маланюк фактично повторив твердження про значення «вільної пісні» в історії українського народу, яке також прочитуємо й у контексті «Казки», опублікованої ще в дореволюційні часи. Тепер стає цілком зрозуміло, чому «**вільні пісні**» були небезпечними для окупаційного режиму: вони були – **зброєю**, тому й карали за них, як і за припаси, призначені для мілітарного повстання.

Водночас наратор у «Казці» роздумував і про те, чого в його часи бракувало, «щоб **волі достать**». А у віднайденому вірші «Дайте крила мені», який підписаний псевдонімом Чумак, ліричний суб'єкт обіцяє із «небес» «**принести**» «Бідним людям святу, / Безконечно **казкову пісню Волі**», або ж «**пісню** Кращої Долі» [45, с. 2]. У циклі «Березіль» Є. Маланюк писав ще і про «**заобрійні пісні**» [32, с. 370], які так само пов'язані з мрією про «воскресіння» України. Зв'язок між ідейно-тематичним спрямуванням цих творів очевидний, і вони явно належать одному авторові, бо наміри, висловлені в них, знову ж буквально тотожні. Цікаво, що якраз «Казку» і можна вважати отою «принесеною» із «небес» «**казковою піснею**» (чи «заобрійною піснею»), де, на думку автора, вказаний єдино правильний (мілітарний) шлях до здобуття омріяної «**Волі**» («**Кращої Долі**»), яку прагнув подарувати людям ліричний суб'єкт вірша «Дайте крила мені». Тож цілком логічно вбачати, що він міг бути написаний дещо раніше, аніж «Казка», тому навіть може належати до передфронтових творів Є. Маланюка.

Знаємо також, що народ, описаний у «Казці», все ж таки здобув реальну незалежність після революційних подій 1917 року. Отже, у його житті, хай і на короткий час, знову настав період – «**волі**», який, цілком закономірно, міг бути змальований у нових «піснях» про модерні вільні часи. Такі твори, за окресленням автора «Казки», мали б називатися

¹ Порівняймо: «спогад про минуле» – «згадки [...] Про минулі роки»; «терпка нудьга» – «згадки сумні»; «давня справа волі степової» – «ті згадки сумні, / Про ті вільні часи», тобто про «ті красні роки, / Як жили **козаки**» в степах; «темний гнів нащадка» – спів про «гайдамаків **страшних**»; «запорозька лють» – спів про «гетьманів», а отже – й про козаків, що «за море по здобич ходили», «города бусурмен **плюндрували**», тобто – «лютували», проявляли нещадність до ворогів тощо.

так само «піснями волі», що їх знову заспівав визволений з-під чужинського ярма «люд», але вже на новітньому етапі державницької історії. Та «Казку» ще не можна вважати модерною «піснею волі», яку склав один із представників народу, бо вона написана до відродження державного суверенітету України. Врешті, сама метафорична сцена, коли однією з найважливіших ознак незалежності народу є його спроможність співати «вільні пісні» в «минулі роки», а в сьогоденні один із його представників прагне «принести» йому нову «піснь Волі», за творчим задумом, погодьмося, – вкрай суб'єктивно-авторська. Однак можемо гіпотетично припустити, що після 1917 року такі «пісні» все ж з'явилися. Відповідно виникають закономірні питання: кому саме з поетів удалося першим «принести» таку «пісню волі»? що це за «пісні» загалом? якого вони змісту? чи співав їх народ тощо? Звичайно, може навіть виникнути органічний скептицизм щодо поставлених запитань, які гіпотетично прочитані в оказіонально-поетичній візії нікому невідомого автора. Тому, видається, навіть шукати реалістичні відповіді на них начисто безперспективно.

Утім, відповіді на поставлені питання все ж існують. І саме у творчому доробку Є. Маланюка, який 1923 року, полемізуючи з Д. Донцовим, запевняв: «Тичину треба приймати не як індивідуальність, а як **голос землі**, вірніше, – як **рупор**, через котрий **заспівав** несвідомий **чорнозем першу пісню волі**» [35, с. 48]. «Чорнозем» у візії Є. Маланюка – це той же «люд», що зображений у «Казці». Він після 1917 року таки заспівав «пісню волі», але все ж «індивідуальними» устами («рупором») П. Тичини, який, виявляється, випередив утаємниченого Чумака в месіаністичних намірах «принести» «піснь Волі». А що модерна «пісня волі» є також, як її уявляв собі й Чумак, – «казковою», у Є. Маланюка сумнівів немає, бо, на його думку, вся рання «поезія Павла Тичини» – «це королівство **казки**» [25, с. 2]. Важливо також додати, що, дебатуючи з Д. Донцовим, Є. Маланюк, як і Чумак, ужив слово «**Воля**», написане з великої літери, а наприкінці статті аналогічно додав і слово «**Державність**» [35, с. 48], що в контексті публікації вказує на синонімічність цих лексем у різних текстах.

Звичайно, знати про державницькі творчо-заповітні бажання Чумака, висловлені в закордонній таборовій газеті та ще й забороненій ц російській імперії, а потім ствердити, що зреалізувати їх вдалося саме П. Тичині, Є. Маланюк мав би аж ніяк не випадково-містично. Радше, це були його ж юначі поетично-історіософські помисли, що зреалізувалися у ранній творчості П. Тичини, передусім – у поемі «Золотий гомін».

Героїчний козак як продовжувач справи козаків та гайдамаків. Як було вже зазначено, в історіософічних візіях автора «Казки» та Є. Маланюка **гайдамаки продовжили борню гетьманів та козаків** за українську незалежність. Зі змісту «Казки» також випливає, що вже в період перебування народу в «темноті» та остаточному «сні» саме **героїчний козак** почав знову пробуджувати **козацько-гайдамацький дух** боротьби за національну волю. Абсолютно такі ж твердження, зокрема, про Т. Шевченка знаходимо й у публікаціях Є. Маланюка: «**Дух** попередньої **Козацької** Доби, мілітантний і мілітарний дух “**козацької шаблі**”, коротше – Дух Нації – був **Шевченком переданий** не лише поколінню “живих”, а й поколінню “ненароджених”. Переданий *через* бездоріжжя і **тьму Ночі** Бездержавності і *всупереч* тій Ночі» [26, с. 130].

А у статті «Буряне поліття» Є. Маланюк назвав Т. Шевченка «яскравою детонацією **Гайдамаччини**» [13, с. 12].

Підсумовуючи наведені факти, можемо стверджувати, що ніяких ідейно-тематичних розбіжностей щодо характеристики часів **козаччини** та **гайдамаччини** у віднайденій «Казці» та творах Є. Маланюка виявити не вдалося. Навпаки, індивідуально-авторські погляди автора «Казки» на ці періоди української історії буквально тотожні з подальшими історіософічними поглядами Є. Маланюка. Водночас пізніші поетичні та прозові тексти письменника суттєво доповнюють та уточнюють інтерпретацію віднайденого твору.

2.2. Прихід ворогів та підневільне життя українського народу. Часи підневільного життя українців у «Казці» зображені досить блідими і трагічними тонами, що абсолютно суголосні зі стилем змальовування цього ж періоду вітчизняної історії в подальших творах Є. Маланюка. Прихід та панування ворогів на українських землях часом позначені тропами, які містять елементи індивідуально-авторського трактування окремих історичних проблем, а деколи – традиційно-образною лексикою («кати», «ярмо», «кайдани», «закували» тощо), яку можна віднести до шаблонної (навіть – банальної). Втім, нашим завданням є визначити у «Казці» будь-які ідейно-змістові деталі, якщо вони є елементами архітекτονіки індивідуально-художньої візії автора, та перевірити їх наявність й образне призначення в подальшій творчості Є. Маланюка.

«**Кати**». У «Казці» автор тричі ворогів назвав «**катами**». Звичайно, цей троп можна віднести до шаблонних. Та попри те, Є. Маланюк також досить часто використовував його (чи утворені від нього похідні слова) у власній творчості; передусім, як і в «Казці», – на позначення загарбницької політики Росії. «Авангардний» кат України у творах Є. Маланюка – це Петро I, якого він називав «**катом-аматором**», «коронованим **катом**» [21, с. 207] тощо. У художніх візіях письменника навіть петербурзький пам'ятник Петрові I воскресав і продовжував катувати українську землю («Се мрець воскрес і бенкетує, / Наллявся кров'ю і гуля, – / Копитом топче і **катує**, / І стугонить моя земля» [32, с. 133]); а сам Петербург був збудований «**каторжними** трудами десятків тисяч українських вояків, що кістками й кров'ю їх були загачені низькі й непевні багна» [30, с. 369]. Є. Маланюк писав і про «**катівську** любов» «Росії» [32, с. 504], про її «завойовницьке хижацтво, ненаситність визиску і **катівське** уміння проглочувати чужі культурні надбання» [22, с. 350], про «втіху **ката**» [32, с. 207] України тощо.

«**Нагайка**». Засобом уярмлення українського народу для «ворожих катів» у «Казці» служила – «**нагайка**». Аналогічний символ-засіб поневолення українського та інших народів імперською Росією зустрічаємо й у творчості Є. Маланюка. Наприклад, у «Посланії» звучить таке саркастичне висловлювання: «Русь – Рим, христілюбиве військо, / Сінод, **нагайка**, Петербург / Та хижий свист **сибірських** пург» [31, с. 457]. А ось фрагмент із незавершеної поеми «Схід Європи»: «Скрегочучи, котилися **віки**, / Несли з собою бурю, мор, навалу / І низьколобий варвар **нагаєм** / Давав рабу ім'я, обличчя, устрій, / Своє тавро на спинах витискав» [37, с. 1033]. Подібні висловлювання з ключовою метонімією *нагайка* зустрічаємо й у прозі письменника: «А там... “во глибоке Росії”... душили українців, поляків, грузинів, вірменів, там топили лікарів,

що приїздили на епідемії, свистіла **нагайка** і в поліційних участках вибивали зуби» [22, с. 349].

У той же час, коли Є. Маланюк у поетичному «Уривку» (1930), як і в «Казці», але ще в глибшій історичній ретроспективі, намагався осмислити минуле України, він також використовував аналогічний символ на позначення засобу уярмлення народу; та, враховуючи часово-просторові параметри візії (історичні періоди Еллади, Риму, Візантії, Русі), вжив синонімічне до нього слово – «**батіг**»: «І так міняв залізний лад держави / На хижий свист чужого **батога**» [32, с. 418]. А коли Є. Маланюк звертався в «Молитві» з проханням «вчинити» його виконавцем Божої покари, то для позначення першого засобу покути народу він вибрав метафору – «**бич**» [32, с. 374]. Отже, у проаналізованих текстах Є. Маланюка можна спостерігати навіть певну закономірність: метонімія *нагайка* у його творах має передусім лексичне значення, яке асоціюється з російською колоніальною політикою. Якраз саме такий лексичний відтінок має цей же художній засіб й у віднайденій «Казці».

«**Закували в ярмо**», «**кайдани**»; «**тягти в Сибір**». Щодо інших художніх символів на позначення засобів колоніального гноблення народу, зокрема, таких, як «**закувати в ярмо**», «**кайдани**», то вони досить часто фігурують у художніх текстах, тому, на перший погляд, не можуть служити «індикатором» індивідуально-авторського стилю письменника.

Однак звично історики точкою відліку уярмлення українського народу на теренах російської імперії вважають 1783 рік – дату офіційного запровадження кріпацтва. Та у «Казці» читаємо: «І **настали віки**, / Що **прийшли** вороги, / **Закували в ярмо** [...] І заснув люд в **ярмі**». Отож у візії автора уярмлення народу тривало **століттями** та мало, очевидно, відбутися або зразу ж після Переяславської ради (1654 року), або ж після програної Полтавської битви (1709 року), але аж ніяк не після указу Катерини II про закріпачення селян¹.

Та, як і автор «Казки», Є. Маланюк також явно розширював часовий простір уярмлення українців. Зокрема, в одному з віршів він писав: «...І **йшли віки**, одним **ярмом закуті**, / Плекаючи каліку і раба» [32, с. 418]. Ідейно-тематично обидва фрагменти надзвичайно споріднені, у них використана однакова або близька за змістом метафорична лексика. Різнить їх хіба що, так би мовити, «ступінь» емоційності в оцінці колоніального статусу українського народу, що абсолютно закономірно, коли враховувати поступову ревізію Маланюкових історіософічних поглядів після поразки національно-визвольної боротьби 1917–1921 років.

Щодо офіційного запровадження кріпацтва в Україні, то Є. Маланюк вважав його часами, коли «многомільйонове селянство» було «**остаточно закуте**» «Катериною в **кайдани кріпацтва**» [14, с. 197], або ж «**остаточно затиснуте обценьками кріпацтва**» [38, с. 52]. «**Обценьки**» – лише індивідуально-авторський засіб письменника, абсолютно синонімічний до більш поширеної метафори «**ярмо**», яку також зустрічаємо у його творчості. Тож Є. Маланюк, знову ж як і автор «Казки», відлік періоду поневолення українців починав з часу приходу перших представників російської імперії на

¹ Від 1783 до 1916 року не минуло навіть **півторастоліття**.

українські терени, а закон про запровадження кріпацтва вважав остаточним уярмленням народу.

Принагідно ми також уже звертали увагу на використання у творчості Є. Маланюка метонімії **Сибір**, яка має аналогічне ідейно-змістове навантаження, як і та, що вжита у віднайденому творі: уособлює каральні методи російської імперії¹.

«**Темнота**» та «**засинання**» народу. Автор «Казки» двічі наголосив, що «народ» / «люд» перебував у «**темноті**», тобто **темряві, пітьмі, тьмі** тощо. Або ж, образно кажучи, у його існуванні настав період суцільної **ночі**, адже саме ця пора доби природно відведена для **сну** людини, тому, зрозуміло, уярмлений «люд» і «**заснув**». З цього сну потрібно було аж – «народ до **життя розбудити**». А коли вдатися до основоположних засад християнського світогляду, то народ потрібно було навіть – **воскрешати**. Отже, цей **сон** можна характеризувати як щось протилежне до життя; тобто він мав бути – **смертельним** чи **летаргічним (напівмертвим)**. Отже, художні засоби, підібрані до використаних у «Казці» метафор «**темнота**» та «**сон**», чи інші близькі до них за значенням образні варіанти вважатимемо контекстуальними синонімами та спробуємо визначити їхню наявність у творчих характеристиках Є. Маланюка, що пов'язані зі зображенням періоду окупації України царською Росією.

Нагадаємо, що автор віднайденого твору немовби поетапно визначав стан, у якому перебував колонізований народ, називаючи його попервах **сном** у **темноті** (фактично – **вночі**), а перегода і **напівсмертю** чи то й **смертю**. Аналогічно той же період української бездержавності обрисовував і Є. Маланюк. Наприклад, у статті «Три літа» він писав, що спочатку «на тлі сонячно-багатої **країни**², серед руїн **бурхливого минулого** западають в **смертельний сон** маєтки й хутори козацької й гетьманської еліти», а далі й цілком «**залягає над поконаною країною**» «**цвинтарна тиша історії**», або ж «**мертва тиша українського летаргу**» [38, с. 51, 53].

Правда, на думку письменника, той же відтинок вітчизняної історії також був і «**фактично цвинтарем нації**» [17, с. 413], і «**майже смертним сном**», і «**національним летаргом**» [31, с. 478] чи просто «**темрявою**» («**тьмою**») «**Ночі Бездержавности**» [26, с. 123, 129]. Зокрема, в «Нарисах з історії нашої культури» є розділ, який названий – «**Ніч Бездержавности**» [26, с. 111–133]. Аналогічних прикладів як із поетичної, так і з прозової творчості Є. Маланюка можна наводити ще багато. Та для нас важливо, що «амплітуди коливань» у художньо-образному змалюванні та найменуванні того самого історичного інтервалу в автора «Казки» та Є. Маланюка буквально тотожна,

¹ Порівняймо: у «Казці» – «І ніхто не змагавсь, / Бо **нагайки** боявсь, / Щоб про волю співать / І кайдани порвать [...] Бо в **Сибір** всіх тягли / Тих, ворожі кати, / Хто про волю співав / І народ пробуждав»; у Є. Маланюка – «Сінод, **нагайка**, Петербург / Та хижий свист **сибірських** пург» [31, с. 457]; «Носив навів єдину віру, / Що знову **казка** задзвенить, / Та зимним подувом **Сибіру** / Життя **скарало** без вини» [32, с. 81].

² Зауважмо, тільки у наведених цитатах Є. Маланюк знову двічі назвав, по суті, бездержавну Україну, як і автор «Казки», – «**країною**», а також використав лексику, що контекстуально близька до вжитої у віднайденому творі.

при цьому в різних текстах використана для її конфігурації та сама або аналогічна за змістом лексика¹.

Кілька столітнє засинання та столітній сон народу. Ще Т. Шевченко попереджав, що Україну можуть приспати «лукаві», «зліі люде» [49, с. 8]. За ним О. Олесь 1908 року вже визнав, що український «народ, як мертвий спить, без снів» [42, с. 123]. Тому сама ідея метафоричної характеристики сонного стану народу в певний період історії не є новою, зокрема, в українській літературі. Та коли б, навіть чисто теоретично, Україну зразу ж «приспали» після написання Шевченкового вірша, то з того часу до появи «Казки» минуло б приблизно сім десятків років. Утім, за версією автора віднайденого твору, період уярмлення та **сну** вільного народу – процес довготривалий, що затягнувся на століття («віки»). Можливо, автор «Казки» навіть скоригував часові параметри ймовірного засинання України, бо не до кінця поділяв із цього приводу думку Т. Шевченка, творчість якого, як впливає з твору, добре знав.

У «Казці» прочитаємо навіть явне непорозуміння щодо хронологічних меж періоду **сну народу**. Нагадаємо, спочатку автор писав про настання «**віків**», коли «прийшли вороги» та «люд» «закували в ярмо», у якому він «і **заснув**». З цього висловлювання можна зробити висновок, що уярмлення та невірничий **сон** «люду» тривали паралельно декілька «віків», тобто століть (щонайменше – два). Згодом у творі звучить інше твердження, яке навіть дещо вражає своєю хронологічною точністю, як для художнього тексту та ще й «Казки»: «Цілий **вік** промайнув, / Як народ цей **заснув**»; тобто народ перебував у **сні** рівно **століття**.

Загалом таку, на перший погляд, неточність можна було б знову списати на молодий вік поета та кваліфікувати як недогляд при остаточній редакції твору². Проте для

¹ Варто додати, що автор «Дневника прикордонного мешканця», підписаного криптонімом В. Г. (ще раз нагадаємо, утвореним від псевдоніма Володимир Гарський, яким і підписана «Казка»), побачивши здала Україну, окуповану більшовиками, восени 1921 року стверджував (порівняймо з висловлюваннями Є. Маланюка про період окупації України царською Росією): «там тихо, наче в **могильному склепінні**», там «скрізь і навкруги **мертвий спокій**» [1, с. 3]. Приблизно в цей же період (перша половина 1920-х років) фактично те саме про тогочасну Україну написав і Є. Маланюк: «**Там тишею мертвот / Мовчить простор**» [32, с. 69]. Отож, Володимир Гарський та Є. Маланюк мали впродовж щонайменше декількох років навіть однакові погляди на хронологічно різні, але подібні за суттю періоди української історії. А це ще раз красномовно засвідчує, що Володимир Гарський – це лише один із багатьох псевдонімів Є. Маланюка. Якби це були дві різні особистості, то навіть було б дивно, що обидва кореспонденти львівської газети «Рідний край», які працювали в однакових літературних жанрах, на початку 1920-х років перебували в тих самих таборах інтернованих на території Польщі, але таких, буквально містичних, одномумців дороги так і не перетнулися, хоч ці воїни-письменники мали жити в одному чи сусідніх бараках.

² Наприклад, можна було б уважати, що перший раз слово *віки* використане в «Казці» у значенні «надзвичайно довгий час; вічність» тощо, і лише другий раз вжита лексема *вік* позначає саме *столітній* інтервал. Але тоді потрібно визнати враз недосконалою стилістику твору, що явно знижує і його ідейно-тематичний рівень через надмірну гіперболізацію в окресленні певних історичних явищ.

нас важливо, що такі ж, начебто «хронологічно-алогічні», твердження зустрічаємо й у Є. Маланюка. Наприклад, 1922 року він уважав, що Україна вже «цілі століття була в смертнім сні» [36, с. 1]. Наступного ж року (1923) Є. Маланюк, знову ж як і автор «Казки», у статті «Ідеї й дії» говорив уже про «столітній сон» українського народу («Чорнозему»): «І замість того, щоб усвідомити **вогнем** могутньої і єдиної національної ідеї розбурханий, ще **сліпий від столітнього сну** Чорнозем, щоб допомогти йому при сформулюванні його **волі до життя**, – українська інтелігенція зробила все, щоб Чорнозем цей, як і століття назад, як і через цілу історію, – й на цей раз послужив лише плацдармом для відвічної боротьби Заходу зі Сходом і не здолав вирости сам в новий національно-державний організм світу» [20, с. 38].

Передусім вражає ідейно-тематична й метафорична спорідненість «Казки» та процитованого твердження зі статті «Ідеї й дії» Є. Маланюка¹. Відмінність лише в тому, що автор «Казки» **напередодні 1917 року** пропагував конкретні «ідеї й дії» стосовно відновлення української державності, які можна прочитати у **вогненно-громових** словах героїчного козака та у завершальному зверненні самого наратора, а Є. Маланюк **після поразки** визвольної боротьби дорікав національній інтелігенції, що вона, так би мовити, не сприйняла цього **«вогню ідеї»** та не вчинила відповідних «дій». Окремі висловлювання Є. Маланюка зі статті навіть підказують, що народ у «Казці», перебуваючи в колоніальній «темноті», міг **«осліпнути»**.

Важливо й те, що у статті «Ідеї й дії», стверджуючи про «столітній сон» народу, Є. Маланюк брав за координату зворотного відліку 1917 рік. Отже, заснути «Чорнозем» (у «Казці» – «люд») мав десь на початку XIX століття, а якщо спробувати визначити цю хронологічну точку з метрологічною точністю, то саме – **1817** року. Коли ж за початок часового відліку взяти дату виходу «Казки», то, за версією її автора, народ мав заснути також десь на початку XIX століття або ж абсолютно точно – **1816** року. Враховуючи реалії української історії та авторсько-метрологічну точність хронології, такі твердження, без сумніву, можна кваліфікувати як україноказіональні. Водночас, нагадаємо, у «Казці» та статті Є. Маланюка наявні також твердження й про **кількестолітній сон** українського народу. Загалом такі хронологічні впевненості та начебто коливання є яскравими прикладами суб'єктивно-метафоричних інтерпретацій історично реальних процесів в Україні, які буцім «дивовижним» способом збігаються.

Рівночасно наявність таких абсолютно однакових, але начебто й суперечливих тверджень у текстах, різних за жанром та віддалених за часом публікацій, є надзвичайно вагомим аргументом, що може засвідчувати спорідненість їх авторства. І коли у творчості Є. Маланюка вдасться віднайти ґрунтовні пояснення цих, на перший погляд, «алогічних» переконань про відмінну чи, можливо, навіть концентричну хронологію «**сну**» народу, то матимемо ще один не тільки вагомий, а буквально – беззаперечний – аргумент, який ще раз підтверджує, що «Казка» належить перу саме цього письменника.

¹ Порівняймо хоч би виділені художні засоби з тими, що також наявні й у віднайденому творі.

Знаємо, що для Є. Маланюка, як і для автора «Казки», початком уярмлення та присипання українського народу стали часи поступової окупації України царською Росією. Але, наприклад, у «Нарисах з історії нашої культури» він все ж стверджував, «що **ніч** бездержавности [тобто “засинання” народу. – М. К.], все ж таки, **не запала одразу**. Не можна усталити і вибрати серед кількох певну дату її початку» [26, с. 118]. Письменник звернув увагу, що 1791 року «представник лівобережної шляхти Василь Капніст» їздив «до Прусії з місією шукання міжнародної підтримки для політично **конаючої** Батьківщини. Ще **на початку XIX ст.** невідомий автор пише “Історію Русів”, що зробить певний вплив на історіософію Шевченка. Але в тім же часі **ніч помітно залягає**. “Ніч” в тім розумінні, що Україна перестає бути справою *політичною*. І під цим саме оглядом “Історія Русів” була – *політично* – *лебединою піснею доби* [...] І хто знає, чи не від цього документу [...] треба б **почати** нашу **Ніч** Бездержавности» [26, с. 118–120], – начебто запитусь, а по суті стверджує Є. Маланюк.

Нагадаємо, що один зі списків «Історії русів» «написаний на папері з водяним знаком 1817 року» [50, с. 7]. Саме цей рік (або ж 1818) і вважають найбільш імовірною датою написання книги. Отже, у «Нарисах...» Є. Маланюк подав ще одну хронологічну координату для відліку «сну» народу, який умовно називатимемо **остаточним**, або ж **столітнім сном**. І ця координата абсолютно тотожна тій відправній хронологічній точці, що впливає зі змісту «Казки» та статті «Ідеї й дії»¹. Тож, згідно з твердженнями Є. Маланюка, підневільне минуле «краю» в «Казці» також абсолютно логічно поділити умовно на два періоди:

- 1) декількастолітнє (щонайменше **двохсотлітнє**) уярмлення «люду» і його повільне **засинання** у неволі;
- 2) **столітній** (чи **остаточний** – «**мертвий**») **сон** колонізованого народу.

У такому разі, попри суб’єктивність твердження (на чому наголосив і сам Є. Маланюк), у «Казці», у статті «Ідеї й дії» та «Нарисах з історії нашої культури» хронологічні межі періоду перебування українського народу в **остаточному сні** («темноті») навдивовижу точно співпадають. Більше того, далі в «Нарисах...» Є. Маланюк пояснював, що в «**темряві Ночі** Бездержавности» настало «неунікальне “переключення” національної енергії з “політики” на “культуру”, яке він запропонував “точніше й влучніше” назвати “**капітуляцією**”. “Ця капітуляція, – продовжував письменник, – це своєрідне *кредо* нового покоління XIX ст. стало кредом цілого ряду наступних поколінь” та “лягло **могильною** плитою на **ціле століття**”» [26, с. 119–120].

Отже, Є. Маланюк, наголошуючи на суб’єктивності свого твердження, все ж поділив метафоричний сон українського народу на два умовні періоди, окреслив час його перебування в **остаточному** («смертельному») сні – **століття** («вік»), чітко визначивши хронологічні межі: **початок XIX – початок XX століть** (точніше: **1817–1917 роки**). Перед ним (майже на чотири десятиліття раніше) таку ж метафорично-історіософічну й водночас суб’єктивно-хронологічну модель “сонно-мертвого” стану народу вибудував автор “Казки”. Звичайно, назвати цей факт черговою випадковістю

¹ Зрозуміло, що похибка в півроку чи рік у межах століття абсолютно несуттєва, тим більше в художніх текстах чи есе.

просто недоречно, бо буквально всі його суто оказіональні складові збігаються. Тим паче, що навіть Маланюкова характеристика «сну» (омертвіння), як політичної смерті народу («політично мертва Батьківщина» [26, с. 122, 128]), абсолютно адекватна тій, що впливає з детальної інтерпретації віднайдені «Казки», адже її автор також закликав «народ до **життя розбудити**», зрозуміло – до **життя політичного**¹.

Маючи таку достатню кількість аргументів, що як й ідейно-тематично, так і стилістично споріднюють «Казку» з подальшою творчістю Є. Маланюка, можна було б уважати проблему авторства віднайденого твору вирішеною. Однак, поза увагою проведеного тут текстуального мікроаналізу залишився ще образ героїчного козака, що є конститутивним у «Казки», тому, звичайно, підводити остаточні підсумки ще завчасно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Гарський В.* Дневник прикордонного мешканця. СКАЛА, дня 3. ІХ. 1921. / Володимир Гарський // Рідний край. – Ч. 201. – 1921, 13 вересня. – С. 3.
2. *Гарський В.* Казка / Володимир Гарський // Вільне слово. – Ч. 19. – 1916, 5 серпня. – С. 4–5.
3. *Гудзан Ч.* Сторінка із записника / Четар Гудзан // Рідний край. – Ч. 237. – 1921, 27 жовтня. – С. 4.
4. *Гудзан-Чорний.* Епізод / Гудзан-Чорний // Рідний край. – Ч. 250. – 1921, 12 листопада. – С. 4.
5. *Крупач М.* Іван Франко та Євген Маланюк: у пошуках ознак грядущого (різдвяна казка як історіософічна візія майбутнього України) / Микола Крупач // Іван Франко: дух, наука, думка, воля: Матеріали міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 р.). – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2010. – Т. 2. – С. 732–740.
6. Крупач М. «Одним сном про Одну, Виновлену й Відроджену Україну» (Гудзан – ще один утаємничений псевдонім Є. Маланюка) / Микола Крупач // Таємниця слова: збірник наукових праць. – Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2012. – С. 183–213.
7. *Крупач М.* Пошуки дотаборових публікацій Євгена Маланюка (1916–1917 та 1920 років) / Микола Крупач // Українське літературознавство: збірник наукових праць. – Львів : ЛНУ ім. І.Франка, 2013. – Вип. 77. – С. 3–44.
8. *Крупач М.* «Таємниця» Євгена Маланюка (До проблеми літературного деб'юту письменника) / Микола Крупач // Парадигма: збірник наукових праць. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – Вип. 3. – С. 241–251.
9. *Крупач М.* Таємниця літературного деб'юту Євгена Маланюка періоду Першої світової війни (1916–1917 років) / Микола Крупач // Наукові записки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 86–95. – (Серія: Філологічні науки (літературознавство); вип. 124).
10. *Крупач М.* Ще один утаємничений псевдонім Євгена Маланюка / Микола Крупач // Визвольний шлях. – 2006. – Кн. 4. – С. 70–81.
11. *Маланюк Євген.* «Вечір. Урочиста тиша дзвенить в морознім повітрі...» / Євген Маланюк // Наша зоря. Святкова одноднівка. – 1922. – Ч. 1 (січень). – С. 1.
12. *Маланюк Євген.* Святий Вечір сироти (Різдвяна казка) / Євген Маланюк // Рідний

¹ Нагадаємо, що Є. Маланюк також закликав інтелігенцію допомогти народові, зокрема, «при сформулюванні його **волі до життя**» тощо.

- край. – Ч. 7. – 1922, 11 січня. – С.4; Ч. 8. – 1922, 12 січня. – С. 4; Ч. 9. – 1922, 13 січня. – С. 4.
13. Маланюк Є. Буряне поліття / Євген Маланюк // Книга спостережень. Т. 1 / Євген Маланюк. – Торонто : Гомін України, 1962. – С. 11–32.
 14. Маланюк Є. Гоголь – Гоголь / Євген Маланюк // Книга спостережень. – Т. 1 / Євген Маланюк. – Торонто: Гомін України, 1962. – С. 191–210.
 15. Маланюк Є. Голоси землі / Євген Маланюк // Поезії в одному томі / Євген Маланюк. – Нью-Йорк, 1954. – С. 136–148.
 16. Маланюк Є. До роковин Лесі Українки / Євген Маланюк // Книга спостережень. – Т. 1 / Євген Маланюк. Торонто : Гомін України, 1962. – С. 91–102.
 17. Маланюк Є. До Шевченкових роковин / Євген Маланюк // Книга спостережень. – Т. 2 / Євген Маланюк. – Торонто : Гомін України, 1966. – С. 407–413.
 18. Маланюк Є. Євген Мешковський / Євген Маланюк // Книга спостережень. – Т. 2 / Євген Маланюк. – Торонто : Гомін України, 1966. – С. 263–291.
 19. Маланюк Є. З нотатника / Євген Маланюк // Книга спостережень. – Т. 2 / Євген Маланюк. – Торонто : Гомін України, 1966. – С. 442–453.
 20. Маланюк Є. Ідеї й дії / Євген Маланюк // Веселка. – 1923. – Ч. 9–10. – С. 36–41.
 21. Маланюк Є. Illustrissimus Dominus Mazepa / Євген Маланюк // Книга спостережень. – Т. 2 / Євген Маланюк. – Торонто : Гомін України, 1966. – С. 207–228.
 22. Маланюк Є. Кінець російської літератури / Євген Маланюк // Книга спостережень. – Т. 1 / Євген Маланюк. – Торонто : Гомін України, 1962. – С. 343–365.
 23. Маланюк Є. Крути – народина нового українця / Євген Маланюк // Повернення: Поезії. Літературознавство. Публіцистика. Щоденники. Листи. – Львів : Світ, 2005. – С. 257–267.
 24. Маланюк Є. Мислі в роковини (1917 – березень – 1937) / Євген Маланюк // Книга спостережень. – Т. 1 / Євген Маланюк. – Торонто : Гомін України, 1962. – С. 124–136.
 25. Маланюк Є. Напровесні. Віймки з бльокада літератора / Євген Маланюк // Український голос. – Ч. 2 (131). – 1922, 8 січня. – С. 1–2.
 26. Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури / Євген Маланюк // Книга спостережень. – Т. 2 / Євген Маланюк. – Торонто : Гомін України, 1966. – С. 63–133.
 27. Маланюк Є. Неповторний / Євген Маланюк // Повернення: Поезії. Літературознавство. Публіцистика. Щоденники. Листи. – Львів : Світ, 2005. – С. 282–288.
 28. Маланюк Є. Осіння молитва / Євген Маланюк // Веселка. – Ч. 6–7–8. – 1922. – С. 3.
 29. Маланюк Є. Павло Тичина (балада) / Євген Маланюк // Наша громада. – Ч. 13–14. – 1924. – С. 10–11.
 30. Маланюк Є. Петербург, як літературно-історична тема / Євген Маланюк // Книга спостережень. – Т. 1 / Євген Маланюк. – Торонто : Гомін України, 1962. – С. 366–397.
 31. Маланюк Є. Післяслово / Євген Маланюк // Книга спостережень. – Т. 2 / Євген Маланюк. – Торонто : Гомін України, 1966. – С. 478.
 32. Маланюк Є. Поезії / Євген Маланюк ; упоряд. та передмова Т. Салиги. – Львів : УПІ ім. І. Федорова; «Фенікс Лтд», 1992. – 686 с.
 33. Маланюк Є. Поезія і вірші / Євген Маланюк // Книга спостережень. – Т. 1 / Євген Маланюк. – Торонто : Гомін України, 1962. – С. 136–156.
 34. Маланюк Є. Послання / Євген Маланюк // Книга спостережень. – Т. 2 / Євген Маланюк. – Торонто : Гомін України, 1966. – С. 454–70.
 35. Маланюк Є. Про динамізм (з приводу статті Д-ра Донцова «Про молодих») / Євген Маланюк // Веселка. – Ч. 11–12. – 1923. – С. 45–48.
 36. Маланюк Є. Смертю смерть поправ / Євген Маланюк // Наша зоря. Святкова одноднівка. – Ч. 1. – 1922. – С. 1.

37. *Маланюк С.* Схід Європи / Євген Маланюк // ЛНВ. – 1931. – Кн. XII. – С. 1034.
38. *Маланюк С.* Три літа / Євген Маланюк // Книга спостережень. – Т. I / Євген Маланюк. – Торонто : Гомін України, 1962. – С. 43–54.
39. *Маланюк С.* Убійникам / Євген Маланюк // ЛНВ. – 1930. – Кн. V. – С. 387.
40. *Маланюк С.* Українська література в світлі сучасності / Євген Маланюк // ЛНВ. – 1932. – Кн. VII. – С. 626–638.
41. *Маланюк С.* Шлях до Шевченка // Пробоєм. – Ч. 3. – 1942. – С. 146–156.
42. *Олесь О.* Твори: в 2 т. / Олександр Олесь ; упоряд., авт. передм. та приміт. Р. П. Радишевський. – Київ : Дніпро, 1990. – Т. 1. Поетичні твори. Лірика. Поза збірками. З неопублікованого. Сатира. – 959 с.
43. *Слабошпицький М.* Вождь. Євген Маланюк / Михайло Слабошпицький // 25 поетів української діаспори. – Київ : Ярославів Вал, 2006. – С. 72–94.
44. Українська літературна енциклопедія: в 5 т. – Київ, 1995. – Т. 3. – С. 449.
45. *Чумак.* «Дайте крила мені...» (З циклу «Мрії») / Чумак // Вільне слово. – Ч. 5. 1917, 17 січня. – С. 2.
46. *Чумак.* Різдвяна пісня / Чумак // Вільне слово. – Ч. 2–3. – 1917, 6 січня. – С. 2.
47. *Чумак Ев.* До товариша / Ев. Чумак // Вільне слово. – Ч. 12. – 1917, 10 лютого. – С. 3.
48. *Чумак Евген.* «Тиха нічка... В безмежному морі...» (З циклу «Мрії») / Евген Чумак // Вільне слово. – Ч. 25. – 1917, 28 березня. – С. 2.
49. *Шевченко Т.* Повне зібрання творів: у 12 т. / Тарас Шевченко ; редкол.: Є. П. Кирилюк (голова) та ін. . – Київ : Наукова думка, 1989. – Т. 2. Поезії, 1847–1861 рр. – 592 с.
50. *Шевчук В.* Нерозгадані таємниці «Історії русів» / Валерій Шевчук // Історія русів. – Київ : Радянський письменник, 1991. – С. 5–28.

*Стаття надійшла до редколегії 23.01.2017
Прийнята до друку 15.02.2017*

IN SEARCH OF YEUVHEN MALANIUK'S LITERARY DEBUT

Mykola KRUPACH

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine*

The present paper, which belongs to a two-article cycle dedicated to Malaniuk, offers a lexical and ideologically-conceptual microanalysis of verse «Tale», which was recently discovered in The *Vilne Slovo* newspaper (1916). The verse most probably belongs to Malaniuk and is the writer's literary debut. It has been claimed so far that he started publishing his works in 1921 should be contested, inasmuch Malaniuk himself indicated in his letters that he was 19 when his first work was published, which fact shifts the date back to 1916 or 1917. The periodicals of that period do contain a number of articles and literary pieces signed by aliases or cryptons, however, which of them can be acknowledged as Malaniuk's still remains unknown.

Keywords: Yevhen Malaniuk, literary debut, clandestine aliases, national-liberation struggle, the *Vilne Slovo* newspaper.